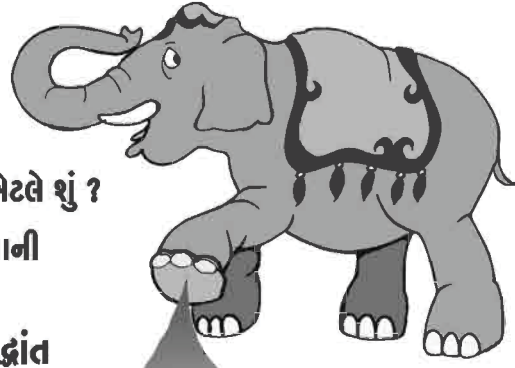

‘હું પરમાત્મા છું’

એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત

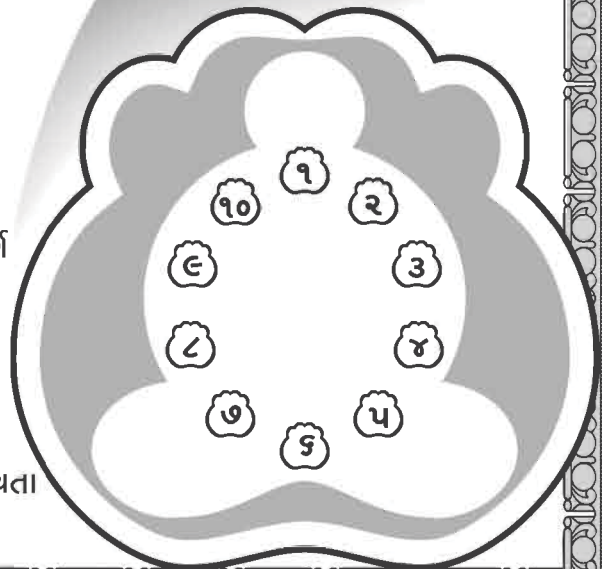
◆ પ્રકરણની રૂપરેખા

- ❖ પ્રાસ્તાવિક
- ❖ તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો એટલે શું ?
- ❖ તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોનું હૃદયગતપણું એટલે શું ?
- ❖ ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત કરવાની આવશ્યકતા
- ❖ ‘હું પરમાત્મા છું’ એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત

૦૧. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા
૦૨. સ્વભાવની સંપૂર્ણતા
૦૩. ભેદજ્ઞાન એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન
૦૪. વીતરાગતા એ જ ધર્મ
૦૫. ધર્મનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન
૦૬. મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ
૦૭. પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ
૦૮. નિમિત્તની નિરપેક્ષતા
૦૯. દ્રવ્યદષ્ટિ તે સમ્યગ્દષ્ટિ
૧૦. પાંચ સમવાયમાં પુરૂષાર્થની મુખ્યતા

❖ ઉપસંહાર

પ્રકરણ : ૧

‘હું પરમાત્મા છું’ એ સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત સંબંધી

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીનાં પડકારો

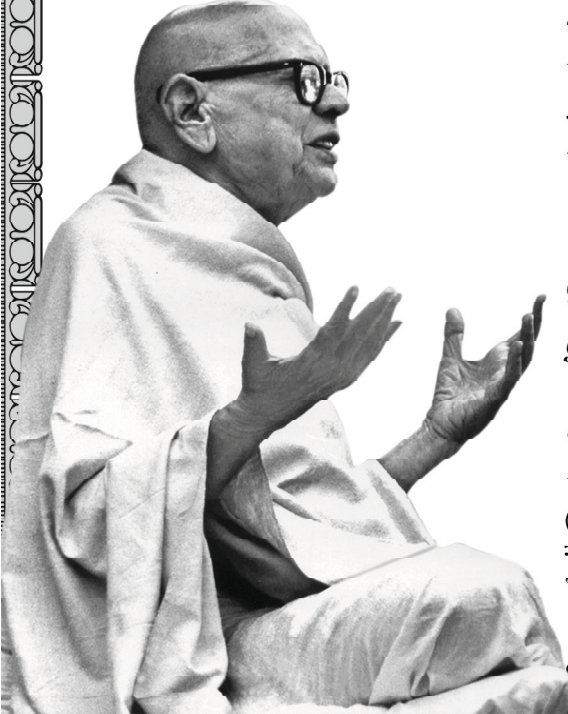
‘હું જ પરમાત્મા છું’ એમ નક્કી કર,
‘હું જ પરમાત્મા છું’ એવો નિર્ણય કર,
‘હું જ પરમાત્મા છું’ એવો અનુભવ કર.

વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવ ત્રિલોકીનાથ પરમાત્મા (સીમંધરદેવ) સો ઈન્દ્રોની ઉપસ્થિતિમાં સમવસરણમાં લાખો કરોડો દેવોની હાજરીમાં એમ ફરમાવતા હતા કે, ‘હું પરમાત્મા છું’ એમ નક્કી કર.

“ભગવાન! ‘તમે પરમાત્મા છો’ એટલું તો અમને નક્કી કરવા દો!”

એ ક્યારે નક્કી થશે? કે જ્યારે ‘હું પરમાત્મા છું’ એવો અનુભવ થશે, ત્યારે “આ (સીમંધર ભગવાન) પરમાત્મા છે” એવો વ્યવહાર તને નક્કી થશે; નિશ્ચય નક્કી થયા વિના વ્યવહાર નક્કી થશે નહિ.

(‘ગુરુદેવશ્રીનાં વચનામૃત’નું આમુખ)

માર ઘડાક પહેલેથી! તું પામર છો કે પ્રભુ છો! તારે શું સ્વીકારવું છે! પામરપણું સ્વીકાર્યે પામરપણું કઠી નહિ જયા! પ્રભુપણે સ્વીકાર્યેથી પામરપણું ઊભું નહિ રહે! ભગવાન આત્મા – હું પોતે – દ્રવ્યે પરમેશ્વરસ્વરૂપ જ છું એમ જ્યાં પરમેશ્વરસ્વરૂપનો વિશ્વાસ આવ્યો ત્યાં તું વીતરાગ થયા વિના રહીશ જ નહિ.

હું તો પુરણ અભેદ પરમાત્મા જ છું, મારે ને પરમાત્માને કાંઈ ફેર નથી. એમ ફેર કાઠી નાખનારને ફેર છૂટી જશે. અહાહા! દિગંબર સંતોની કથન – શૈલી અલૌકિક છે.

(આત્મધર્મ : એપ્રિલ ૨૦૦૮ : ‘તું પરમાત્મા છો એમ નક્કી કર’ - એ મથાળા લેક્ચર અપાયેલાં ગુરુદેવશ્રીનાં ઉદ્ગારો : બોલ નં. ૭, પાનું ૧૦ તેમ જ દૃષ્ટિના નિધાન : બોલ નં. ૨૪)

મંગલાચરણ

નમઃ શ્રીવર્ધમાનાય, નિર્ઘૂતકલિલાત્મને ।
સાલોકાનાં ત્રિલોકાનાં, યદ્વિદ્યા દર્પણાયતે ॥

શ્રી વર્ધમાન સ્વામી, વાંકાનેર.

(જેઓની પરમ પવિત્ર નિશ્રામાં આ પુસ્તકનું આલેખન થયું છે.)

(સંહર)

જે પરમાત્મા તે જ હું, જે હું તે પરમાત્મા;
એમ જાણી હે યોગીજન ! કરો ન કોઈ વિકલ્પ.

ભાવાર્થ : હે યોગી ! તમારે જે પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવી હોય તો અન્ય કોઈ વિકલ્પ ન કરો અને જે પરમાત્મા છે તે જ હું છું અને જે હું છું તે જ પરમાત્મા છે એમ જાણો. (યોગસાર : દોહરો નં. ૨૨)

'હું પરમાત્મા છું' એ સિદ્ધાંતને સમજીને હૃદયગત કરવો એ જ પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવાનો એક માત્ર ઉપાય છે. પોતાને પરમાત્મપણે જાણ્યો

તેણે પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવાનાં પારમાર્થિક પંથનાં પ્રથમ પગથિયે પગ મૂક્યો છે. સમવસરણનાં પ્રથમ પગથિયે પગ મૂકનાર ઠેઠ ઉપર સુધી પહોંચી જાય છે, તેમ પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવાનાં પારમાર્થિક પંથનાં પ્રથમ પગથિયે પગ મૂકનાર પણ પરમાત્મદશાને પ્રાપ્ત થાય છે.

'હું પરમાત્મા છું' એ જૈન દર્શનનો મુખ્ય અને મહાન સિદ્ધાંત છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીશ્રી કાનજીસ્વામીના મહાન પ્રભાવના યોગે જૈન દર્શનની મુખ્ય મુખ્ય વિશેષતાઓ અને સિદ્ધાંતો બહારમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે. આત્માનું અનેકાંત-સ્વરૂપ, આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ, આત્માની ઓળખાણ માટે પ્રમાણ અને નય, નવતત્ત્વો વગેરે જૈન દર્શનની મુખ્ય વિશેષતાઓ છે. આ વિશેષતાઓને આધારે દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા, સ્વભાવની સંપૂર્ણતા, ભેદજ્ઞાન એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન, વીતરાગતા એ જ ધર્મ, દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ધર્મનું મૂળ: સમ્યગ્દર્શન, મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ વગેરે મહત્ત્વના સિદ્ધાંતો પણ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી દ્વારા પ્રસિદ્ધિ પામેલા છે. પણ આ બધા સિદ્ધાંતોનો 'શિરમોર' હોય તો તે 'હું પરમાત્મા છું' એ સિદ્ધાંત છે. આ એક જ સિદ્ધાંતમાં બીજા બધા સિદ્ધાંતો સમાઈ જાય છે. તેથી આ એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત છે. આ સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત સમજ્યા વિના પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવાના પારમાર્થિક પંથમાં એક ડગલુંય આગળ વધી શકાતું નથી.

'હું પરમાત્મા છું'નાં ગુરુદેવશ્રીના ગગનભેદી નારાથી સોનગઢની શરૂઆત થાય છે. 'હું પરમાત્મા છું' સંબંધી ગુરુદેવશ્રીનાં આ પડકારો 'ગુરુદેવશ્રીનાં વચનામૃત' પુસ્તકનાં આમુખ તરીકે

સ્થાન પામેલ છે. ગુરુદેવશ્રીની અનુપસ્થિતિમાં ગુરુદેવશ્રીનાં સઘળાં ઉપદેશનાં સારભૂત સિદ્ધાંત તરીકે ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેન દ્વારા પસંદ કરાયેલ છે. ગુરુદેવશ્રી અને સોનગઢનાં પ્રતિકસમા એક આદર્શસૂચક આગવા સિદ્ધાંત તરીકે તે આજે ઓળખાય છે.

જેમ તલમાં તેલ છે, ચક્રમકમાં આગ છે; તેમ પોતાના આત્મામાં પોતાનો પરમાત્મસ્વભાવ છે. કેરીનો રસ તેના રેષા-ગોટલાં-છોતરા વિનાનો હોતો નથી, શ્રીફળનો ગોળો તેની રાતપ-કાયલી-છોતરા વિનાનો હોતો નથી, તેમ પોતાનો આત્મા પોતાના ભાવકર્મ-દ્રવ્યકર્મ-નોકર્મ વિનાનો હોતો નથી. પરંતુ જેમ કેરીનું અસલી સ્વરૂપ તેનો રસ છે, શ્રીફળનું તેનો ગોળો છે; તેમ પોતાના આત્માનું અસલી સ્વરૂપ પોતાનો પરમાત્મસ્વભાવ છે.

પરંતુ આ જીવને શરીરાદિ પરપદાર્થોમાં પોતાપણું છે, પણ પોતાના પરમાત્મસ્વભાવમાં જ પોતાપણું નથી. ‘હું માણસ છું’, ‘હું બુદ્ધિશાળી છું’ જેવો સ્વીકાર છે, પણ ‘હું પરમાત્મા છું’ તેવો સ્વીકાર નથી. પરિવારની, પૈસાની વગેરે અનેકની દરકાર છે, ખેવના છે, પણ એકમાત્ર પોતાના પરમાત્મસ્વભાવની જ દરકાર નથી, ખેવના નથી. પોતાની ઓળખ માટેના બાયોડેટા (Biodata)માં પોતાનું નામ, ઉંમર, અભ્યાસ જેવી ઘણી માહિતિઓને સ્થાન છે; પણ પોતાની સાચી ઓળખ આપનાર પોતાના પરમાત્માસ્વભાવને કોઈ સ્થાન નથી. પોતાને કોઈ ન માને, ન ગણકારે, પોતાનો ભાવ પણ કોઈ ન પૂછે તો પોતાને માહું લાગે છે, પણ પોતે જ પોતાને એટલે કે પોતાના પરમાત્મસ્વભાવને ન માને, ન ગણકારે, તેનો ભાવ પણ ન પૂછે તો તેમાં પોતાને કોઈ માહું જણાતું

નથી.

આ જીવનો મોટામાં મોટો અપરાધ પોતાના પરમાત્મસ્વભાવનો અસ્વીકાર જ છે. હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષય-વાસના વિગેરે જેવા પાપ પોતાના પરમાત્મસ્વભાવના અસ્વીકરવામાં જ છે, પોતે પોતાના પરમાત્મસ્વભાવને સ્વીકારે તો બીજા અપરાધ આપમેળે અટકી જાય છે.

પોતાને પરમાત્માપણે સ્વીકારે તેનું જીવન આખું બદલાઈ જાય છે. તેના વર્તનમાં સમૂળગું પરિવર્તન આવે છે. પોતાને પરમાત્મા માને તે પૈસાની પાછળ આંધળી દોટ ન મૂકે, તે પરવિષયોથી પોતાનું સુખ ન સમજે. પોતાની સુવિધાઓને સંતોષવા માટે વધુ પડતા પરિગ્રહોને પોષવાનું પાપ ન કરે. પરંતુ આવું બધું ભાગ્યે જ જોવા મળે છે, તે એમ બતાવે છે કે પોતે પરમાત્મા છે એવો મહાન સિદ્ધાંત પોતે પચાવ્યો નથી.

લાંબા સમયથી પોતે તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરે છે. પોતે સત્શ્રવણ, સત્સમાગમ, સદ્વાચન, સદ્વિચાર અને સદાચારથી સમૃદ્ધ છે. ભગવાનની ભક્તિ-પૂજા અને અનુષ્ઠાનોમાં પોતે અગ્રેસર છે. દયા, દાન, વ્રત, તપ, યમ, નિયમ પણ યથાશક્તિ અપનાવે છે. તેમ છતાં પોતાનાં વર્તનમાં કોઈ પરિવર્તન જણાતું નથી. પોતાનું જીવન જરાય બદલાતું નથી. પોતાની પરિણતિની પરાશ્રિતતા પાછું વળવાનું નામ લેતી નથી. પોતાની વિષયાસક્તિ ઘટતી નથી. પોતાનાં કષાયો શાંત થતા નથી. મિથ્યાત્વમાં મંદતા આવતી નથી અને અનંતાનુબંધીનો અનુભાગ ઢીલો થતો નથી. આ બધાનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે પોતે તત્ત્વજ્ઞાનના આ મહાન સિદ્ધાંતને પચાવી શક્યો નથી, તેનું

હૃદયગતપણું થયું નથી.

તેથી તત્ત્વજ્ઞાનના આ મહાન સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાની કળા વિષે આપણે ચર્ચા કરવાની છે. તેમાં સૌ પ્રથમ તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો એટલે શું ? તે જોઈએ.

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો એટલે શું ?

પ્રયોજનભૂત વસ્તુના સ્વભાવને તત્ત્વ કહે છે. તત્ત્વસંબંધી જાણકારીને તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે. અને આ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી કોઈ નિશ્ચિત મત, ઠરાવ કે નિર્ણય અને તેની સૂત્રાત્મક રજૂઆતને તત્ત્વજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત કહે છે.

આ જગતમાં પારમાર્થિક પ્રયોજનભૂત વસ્તુ પોતાનો આત્મા છે. તેથી પ્રયોજનભૂત આત્મ-સ્વભાવને તત્ત્વ અને તે તત્ત્વ સંબંધી જાણકારીને તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે.

આપણો આત્મા પોતાનાં સ્વભાવથી શુદ્ધ હોવા છતાં સંસારાવસ્થામાં અશુદ્ધ પણ હોય છે. આત્માની શુદ્ધ કે અશુદ્ધ અવસ્થામાં પૌદ્ગલિક કર્મના અભાવ કે સદ્ભાવનું નિમિત્તપણું હોય છે.

આત્માના સર્વાંગી સ્વરૂપને જીવતત્ત્વ અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનારા અન્ય દ્રવ્યોને અજીવતત્ત્વ કહે છે. તેથી જીવ અને અજીવ એ બે મુખ્ય દ્રવ્યરૂપ તત્ત્વો છે. જીવ-અજીવની પરસ્પર સંબંધિત અવસ્થાને પર્યાયરૂપ તત્ત્વ કહે છે. આ પર્યાયરૂપ તત્ત્વો આસ્રવ, બંધ, પુણ્ય, પાપ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષરૂપ કુલ સાત છે. દ્રવ્યરૂપ બે અને પર્યાયરૂપ સાત મળીને કુલ નવ તત્ત્વો છે. આ તત્ત્વો સંબંધી સાચી જાણકારી તે તત્ત્વજ્ઞાન છે.

આ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી પૂરી તપાસ અને વિચારણા કરી સાબિત થયેલ કોઈ નિશ્ચિત મત, ઠરાવ કે નિર્ણયને સિદ્ધાંત કહે છે. સામાન્યપણે સિદ્ધાંતની રજૂઆત સૂત્રાત્મક હોય છે. જૈન દર્શનના પરમ સત્ય સનાતન સિદ્ધાંતો ^૨અપોરુષેય હોય છે. એટલે કે તે કોઈ છન્નસ્થ દ્વારા નહિ પણ વીતરાગ સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રરૂપિત છે. તેથી આ સિદ્ધાંતો અફર, અબાધિત અને ^૩અકાટ્ય હોય છે. તેથી તે ^૪અતિનિષ્તુષ ^૫નિર્બાધ યુક્તિથી સિદ્ધ થઈ શકે તેવા અને અન્યમતની મિથ્યા માન્યતાઓનું નિરાકરણ કરવામાં સમર્થ હોય છે.

પાંચ સમવાયમાં પુરૂષાર્થની મુખ્યતા

પાંચ સમવાયમાં પુરૂષાર્થ જ આત્મહિતનું ચોક્કસ, વાસ્તવિક, સત્ય અને સીધું કારણ હોવાથી તે નિશ્ચયથી કારણ છે. પુરૂષાર્થ સિવાયનાં બાકીનાં કારણો પુરૂષાર્થ સાથે સંબંધિત તેમ જ પુરૂષાર્થનાં પ્રતિપાદક અને પ્રેરક હોવાથી વ્યવહારથી કારણ છે. નિશ્ચય કારણ હંમેશા એક અને માત્ર એક જ હોય છે. અને તે પોતાનો પુરૂષાર્થ જ છે. તેથી પુરૂષાર્થની જ મુખ્યતા છે.

પુરૂષાર્થ એ આત્માની વીર્યશક્તિનું નિજશક્તિ છે. પોતાનું કોઈપણ કાર્ય પોતાના પુરૂષાર્થથી જ પરિણમે છે. કાર્યનાં પરિણમન માટેનું સંચાલક બળ કે ઊર્જા પોતાનો પુરૂષાર્થ જ હોય છે. તે કાર્યની ઉત્પાદક પ્રક્રિયામાં સીધી રીતની સામેલગીરી ધરાવે છે. તેથી પુરૂષાર્થ એ ઉપાદન કારણ છે. ઉપાદન કારણ પણ એક જ હોય છે અને તે પુરૂષાર્થ જ છે. તેથી પણ પુરૂષાર્થની મુખ્યતા છે.

પોતાના આત્મહિતનું કોઈપણ કાર્ય પોતાના પુરૂષાર્થને અનુસરીને નિયમથી થતું હોવાથી પુરૂષાર્થ એ નિયામક કારણ છે. પુરૂષાર્થ સિવાયના બાકીના કારણો કાર્યના નિયામક નથી. તેથી પાંચ સમવાયમાં પુરૂષાર્થની મુખ્યતા છે.

(લેખકનાં આગામી પ્રકાશન પાંચ સમવાયમાં પુરૂષાર્થ પ્રકરણ-૧માંથી)

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોનું હૃદયગતપણું એટલે શું?

તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતોનું આત્મસાત્ થવું તે તેનું હૃદયગતપણું છે.

ભાવભાસન અને સંવેદનપૂર્વક જે સિદ્ધાંત આત્મસાત્ થાય તેને હૃદયગતપણું કહે છે. હૃદયગતપણાંના કારણે જે તે સિદ્ધાંત હૃદયમાં બરાબર બેસે છે અને તે અનુસારનું આચરણ આવે છે.

સામાન્ય રીતે સાંસારિક પ્રાણીઓને હું મનુષ્ય છું, હું પામર છું, હું પરતંત્ર છું, હું અપૂર્ણ છું, હું અલ્પજ્ઞ છું જેવી બાબતો એકદમ આત્મસાત્ હોય છે. પરપદાર્થનું કર્તૃત્વ, સંસારમાં સુખબુદ્ધિ, પર્યાય-દષ્ટિ જેવી બાબતો પણ અનાદિથી રૂઢ હોય છે. પણ તેનાથી વિરુદ્ધ હું આત્મા છું, હું પરમાત્મા છું, હું સ્વતંત્ર છું, હું પરિપૂર્ણ છું, હું સર્વજ્ઞ છું જેવી બાબતો બિલકુલ આત્મસાત્ હોતી નથી. પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ, મોક્ષ અને મોક્ષમાર્ગમાં સુખબુદ્ધિ, દ્રવ્યદષ્ટિ જેવી બાબતો જરાય જયતી નથી. ગુરુદેવ પોકારી પોકારીને પોતાને પરમાત્મા કહે પણ પોતે પોતાની જાતને પામર માનવાનું જ ચાલુ રાખે છે. પોતાનું આચરણ પણ પામરપણાનું જ હોય છે. તે જ બતાવે છે કે પોતાને ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત થયો નથી.

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થાય તો તે પ્રકારની દૃઢ શ્રદ્ધા કે પ્રતીતિ હોવી જોઈએ. પોતાને પોતાનાં નામ તરીકેની પોતાની પ્રતીતિ છે પણ પરમાત્માપણાની નથી. કોઈ પોતાનું નામ લઈને બોલાવશે તો પોતે ઊંઘમાંથી પણ ઊભો થઈ જશે.

પણ કોઈ પોતાને પરમાત્મા કહીને બોલાવશે તો પોતે ભગવાનની પ્રતિમા તરફ નજર નાખશે. પણ પોતાને તે પ્રકારે માનશે નહિ. તેનું કારણ પોતાને અંદરથી પરમાત્માપણાનો સિદ્ધાંત હૃદયગત નથી.

જે સિદ્ધાંત હૃદયગત હોય તેનું તે પ્રકારે વેદન, લાગણી કે અનુભવન પણ અવશ્ય હોય છે. પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો ભોગવટો ઝેરનો ઘડો છે તે એક સત્ય સિદ્ધાંત છે. પણ અજ્ઞાનીને તેનું વેદન કે અનુભવન ઝેર જેવું જણાતું નથી. તે તેને અમૃત માનીને જ તેની પાછળ દોડે છે તે એમ બતાવે છે કે તે સિદ્ધાંત તેને હૃદયગત નથી. તેમ ‘હું પરમાત્મા છું’ એ એક સત્ય સિદ્ધાંત છે. પણ અજ્ઞાનીને પોતાનું વેદન કે અનુભવન પરમાત્મા જેવું જણાતું નથી. તે પોતાને પામર માનીને જ પરની પાછળ દોડે છે તે એમ બતાવે છે કે તે સિદ્ધાંત તેને હૃદયગત નથી. તેથી જે સિદ્ધાંતની વેદનપૂર્વકની પ્રતીતિ હોય તેને જ તે સિદ્ધાંતનું હૃદયગતપણું કહે છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત કરવાની આવશ્યકતા

આ સંસારનું એકચક્રી શાસન કરનાર મોહ છે. અનાદિનાં મોહને ટાળવાનો એક માત્ર ઉપાય તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવામાં છે. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થયા વિના મોહ બિલકુલ મચક આપતો નથી અને મોહ મટ્યા વિના મોક્ષ કે મોક્ષનો માર્ગ મળતો નથી. પારમાર્થિક પંથમાં પ્રવેશ મેળવવા માટે મોહને મટાડવો જરૂરી છે. શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયથી થતા જ્ઞાનનાં ક્ષયોપશમથી મોહની મંદતા કે ટળવું નથી. પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતો હૃદયગત થાય તે

અનુસાર મોહની મંદતા કે ટળવું હોય છે. જેટલો મોહ ટળે તેટલું મમત્વ ટળે છે અને મમત્વ ટળે તેટલું સમત્વ આવે છે. સમત્વના કારણે જ મોક્ષમાર્ગ પ્રગટી મોક્ષના પારમાર્થિક પંથમાં આગળ વધી શકાય છે. આ સમત્વ લૌકિક જીવનમાં પણ ઉપયોગી છે. પણ તે માટે તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા આવશ્યક છે.

'હું પરમાત્મા છું' એ એક જ સિદ્ધાંતમાં બીજા બધાં પ્રયોજનભૂત સિદ્ધાંતો સમાઈ જતા હોઈ આ એક જ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવામાં આવે તો બીજા બધા સિદ્ધાંતો હૃદયગત થઈ જાય છે. તેથી 'હું પરમાત્મા છું' એ સિદ્ધાંત હૃદયગત કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

જેમ આહાર કરતાં તેનું પાચન વધુ મહત્ત્વનું છે. વકરો કરતાં નફો વધારે મહત્ત્વનો છે. તેમ શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરતાં તેનું પરિણમન વધુ મહત્ત્વનું છે. ખાધું ઘણું પણ પચ્યું નહિ તો શું કામનું ? વકરો ઘણો થયો પણ નફો ન થયો તો શું કામનું ? તેમ શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય ઘણો કર્યો પણ તત્ત્વજ્ઞાનનો એકેય સિદ્ધાંત જરાય પચ્યો કે હૃદયગત ન થયો, તો તે શું કામનું ? માટે તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ કરવાની સાથે તે હૃદયગત થાય તો જ તે કામનું છે.

તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતો હૃદયગત થવાનું ફળ અલૌકિક અને અચિંત્ય છે. તેની ચર્ચા પછી કરવામાં આવશે. આ ફળ પ્રાપ્ત કરવા માટે તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતો હૃદયગત થવા જરૂરી છે. જે બાબત આપણે હૃદયગત નથી કરી, સ્વયં સાક્ષાત્કાર નથી કર્યો, તદ્દનુસારનું વેદન કે અનુભવન નથી થયું તો તે ઉધારની મૂડી છે.

કદાચિત્ આ સિદ્ધાંતો ધારણામાં દૃઢ હોય અને બુદ્ધિમાં પણ બેઠા હોય પણ ભાવભાસન અને સંવેદન પામી તે હૃદયમાં નથી બેઠા તો તે એક માન્યતાથી વિશેષ કંઈ નથી. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયમાં બેઠા વિના તેનો અભિપ્રાય બંધાતો નથી. તેની પ્રતીતિ આવતી નથી, તે અનુસારનું આચરણ આવતું નથી. અને તેથી તેનું ફળ પણ પ્રાપ્ત થતું નથી.

આજે ઘણા યુવાનો ફરિયાદ કરે છે કે મારા પિતાજી વર્ષોથી સ્વાધ્યાય કરે છે પણ તેમનો ક્રોધ આસમાને હોય છે. મારા ફૈબા ઘરબાર છોડીને તીર્થભૂમિમાં વસે છે પણ તેમનો જીભનો સ્વાદ છૂટતો નથી. મારા મામા આખો દિવસ તત્ત્વનો અભ્યાસ કર્યો કરે છે તોપણ તેમનામાં સંસારનો થાક કે મુક્તિની અભિલાષા જણાતી નથી. મારા દાદાએ મંદિરના પગથિયા ઘસી નાંખ્યા પણ તેમનામાં દયાનો છાંટોય નથી. આ બધાનું એકમાત્ર કારણ તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવા તે જ છે. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થયા વિના કષાયની ઉપશાંતતા, વિષયની વિરક્તતા, ભવનો ખેદ કે મુક્તિની અભિલાષા અને પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે કૃષ્ણાભાવ જેવા સદ્ગુણો આવતા નથી. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થયા વિના આત્મહિત કે આત્મોદ્ધારનો કોઈ માર્ગ ^૬ પ્રશસ્ત થતો નથી. તેથી આ સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવાની આવશ્યકતા અત્યંત જ નહિ અનિવાર્ય પણ છે.

'હું પરમાત્મા છું' એ સઘળાં સિદ્ધાંતોમાં શિરમોર, સર્વોપરી અને સર્વોત્કૃષ્ટ છે. તોપણ આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતાની સૌથી મોટી વજૂદ એ છે કે તે એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત છે તે છે તેની ચર્ચા હવે કરવામાં આવે છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત

યત્તિહ્રાવન્ય પ્રકરણ સિદ્ધિ સો અધિકરણ સિદ્ધાંત : ॥૩૦॥
યથા દેહેન્દ્રિયવ્યતિરિક્તો જ્ઞાતા ॥૩૧॥

ભાવાર્થ : જે સિદ્ધાંતની સિદ્ધિમાં તે પ્રકરણ સંબંધી અન્ય સિદ્ધાંતોની સિદ્ધિ પણ સમાયેલી છે તેવા સિદ્ધાંતને અધિકરણ સિદ્ધાંત કહે છે.

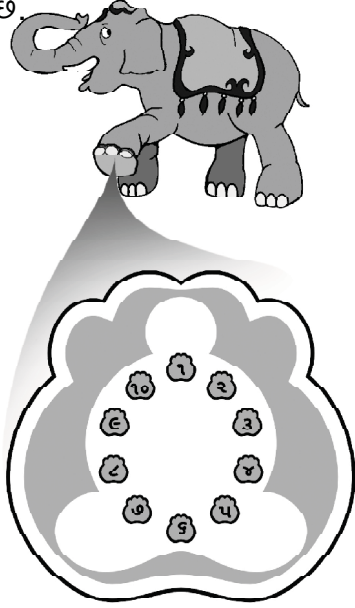
જેમ કે, દેહ અને ઈન્દ્રિયોથી ભિન્ન ‘હું એક જ્ઞાતક આત્મા છું.’ (અર્થાત્ ‘હું પરમાત્મા છું’) એ સિદ્ધાંતની સિદ્ધિમાં પારમાર્થિક અન્ય સિદ્ધાંતોની સિદ્ધિ છે.
(ન્યાયદર્શન સૂત્ર : ૧/૧/૩૦, ૩૧)

જે એક સિદ્ધાંતના અધિકરણ એટલે કે આધારમાં તેને લગતા બીજા અનેક સિદ્ધાંતો આવેલા હોય તેને અધિકરણ સિદ્ધાંત કહે છે. અધિકરણને વ્યાપક કે સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત પણ કહે છે.

અધિકરણ સિદ્ધાંત તે વિષયને લગતા બીજા બધાં સિદ્ધાંતોમાં પ્રસરી કે ફેલાઈ જતા હોય તેવી વિશાળતા ધરાવનાર હોવાથી તેને વ્યાપક કહે છે. અધિકરણ સિદ્ધાંતમાં તે પ્રકરણ સંબંધી સઘળાં સિદ્ધાંતો સમાઈ જતા હોવાથી તેને સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત પણ કહે છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ એ આવો અધિકરણ, વ્યાપક કે સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત છે. આ એક જ પારમાર્થિક સિદ્ધાંતની સમજણમાં બીજા બધા પારમાર્થિક પ્રયોજનભૂત સિદ્ધાંતોની સમજણ સમાયેલી છે. આ એક સિદ્ધાંતને સમજ્યા વિના બીજો કોઈ પારમાર્થિક પ્રયોજનભૂત સિદ્ધાંત સમજી શકાતો નથી. અને આ એક જ સિદ્ધાંતને સમજી લેવામાં આવે તો પછી બીજા બધા સિદ્ધાંતો સમજવા સાવ

સરળ છે. વળી બીજા બધા સિદ્ધાંતો સમજવા છતાં આ એક સિદ્ધાંત નથી સમજાયો તો તે કાંઈ સમજ્યો નથી. કેમ કે, જેમ હાથીના એક જ પગલામાં બીજા બધાં પગલાઓ સમાવેશ પામે છે, તેમ આ એક જ સિદ્ધાંતમાં બીજા બધા સિદ્ધાંતો સમાવેશ પામે છે તેવો આ સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ એ સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંતમાં સમાવેશ પામતા અનેક સિદ્ધાંતો પૈકી નમૂનારૂપ મહત્ત્વનાં દશ સિદ્ધાંતો આ નીચે આપવામાં આવે છે.

૧. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા
૨. સ્વભાવની સંપૂર્ણતા
૩. ભેદજ્ઞાન એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન
૪. વીતરાગતા એ જ ધર્મ
૫. ધર્મનું મૂળ : સમ્યગ્દર્શન
૬. મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ
૭. પરપદ્ધર્થનું અર્કર્તવ્ય
૮. નિમિત્તની નિરપેક્ષતા
૯. દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ
૧૦. પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા

ઉપરોક્ત દરેક સિદ્ધાંતની ચર્ચા આ નીચે કરવામાં આવે છે. તેમાં સૌ પ્રથમ જે તે સિદ્ધાંતની વ્યાખ્યા, તે વ્યાખ્યાની સમજૂતી, 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં તેનો સમાવેશ કઈ રીતે છે ? અને અંતમાં કોઈ કાવ્ય દ્વારા સારભૂત કથન કરી સમાપ્તિ કરવામાં આવી છે.

૧. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા

દરેક દ્રવ્ય પોતાના સ્વભાવથી કોઈનાં તાબામાં ન હોય તેવું સ્વાધીન હોય છે. સ્વભાવની આવી સ્વાધીનતાને 'દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત' કહે છે.

દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા એ જૈન દર્શનનો મુખ્ય અને મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે. દરેક દ્રવ્ય અનેકાંતસ્વરૂપી હોવાથી તે પોતાનાં સ્વભાવથી જ કાયમ ટકીને કાયમ પરિણમે છે. કાયમ ટકવાનાં કારણે પોતાની હયાતિ અને કાયમ પરિણમવાનાં કારણે પોતાની કોઈને કોઈ કામગીરી હોય છે. તેથી તેની હયાતિ અને પરિણમન માટે કોઈની અપેક્ષા કે તાબાગીરી હોતી નથી. દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે તેની કોઈપણ બાબત માટે અન્ય કોઈ સાધનની જરૂર હોતી નથી. પોતે અકારણપારિણામિક પદાર્થ છે તેથી પોતાનાં કોઈ કાર્ય માટે અન્ય કોઈ કારણ નથી. પોતાનાં કાર્ય માટે અન્ય કોઈ કર્તા નથી. પોતાનાં કાર્યોની ક્રિયા માટે અન્ય કોઈ કારક નથી. કોઈપણ કાર્યની ક્રિયા સાથે સંબંધ ધરાવનારા કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, અધિકરણ એ છ કારકો હોય છે. આ છ કારકો જ પોતાનાં કોઈપણ કાર્યની ક્રિયા માટેની વ્યવસ્થા, પ્રબંધ, યોજના, આયોજન કે ગોઠવણ હોવાથી તે જ પોતાનું તંત્ર છે. આ કારકો દ્રવ્યને પોતાને આધીન હોય તો તે દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા કહેવાય છે. નિશ્ચયથી આ છયે કારકો એક જ દ્રવ્યમાં

અભિન્નપણે હોય છે. તેથી આ છયે કારકો પોતાને જ આધીન હોવાથી દરેક દ્રવ્ય સ્વતંત્ર છે. તેથી કોઈ પણ દ્રવ્યનો કે પોતાનાં આત્માનો અન્ય કોઈ કર્તા-હર્તા હોતો નથી. બાહ્ય કારકોથી નિરપેક્ષ દ્રવ્યસ્વરૂપની આવી સ્વાધીનતા એ જ દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા છે.

દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા એ દ્રવ્યના પોતાના સ્વભાવથી છે. દ્રવ્ય પોતાના સ્વભાવથી પરમાત્મસ્વભાવે છે. આ પરમાત્મસ્વભાવની સમજણ એ જ 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતની સમજણ છે. તેથી 'દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા' અને 'હું પરમાત્મા છું' એ બંને પરસ્પર અવિનાભાવી છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંત પોતે પોતાનાં સ્વભાવથી પરમાત્મા છે એમ દર્શાવે છે. પરમાત્મા હોય તે સ્વતંત્ર જ હોય. જે પોતાને પરમાત્મપણે માને તે પોતાની સ્વતંત્રતાને સ્વીકારે. સ્વતંત્રતાનાં સ્વીકારથી જ પરમાત્મદશા પ્રગટે. સ્વતંત્રતા વિના પરમાત્માપણું સંભવતું નથી. પોતે પોતાનાં સ્વભાવથી પરમાત્મા હોવાથી પોતાનાં સ્વભાવથી જ સ્વતંત્ર: ટકે છે અને સ્વતંત્ર: પરિણમે છે. તેથી પોતે કોઈને આધીન કે તાબામાં ન હોય તેવું સ્વતંત્ર રીતે ટકતું અને પરિણમતું દ્રવ્ય છે. આ કારણે 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત સહજપણે સમાવેશ પામે છે.

'હું પરમાત્મા છું'નો નાદ સમસ્ત જગતમાં ગજાવીને તેના દ્વારા વર્તમાન કાળમાં દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાની ઘોષણા કરનાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીએ દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત પણ સમજાવીને પ્રસિદ્ધ કરેલો છે. તેમ કરીને તેમણે શાસનનાયક ભગવાન શ્રી મહાવીરની પરંપરાથી

ચાલ્યા આવતા સ્વાત્માનુભૂતિના પંચને પ્રકાશ્યો છે. આ કારણે હે ગુરુદેવ! તમારો જન્મ જગતને આત્મિક આનંદ પ્રદાન કરનારો છે. પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેનના કથન અનુસાર —

‘હું પરમાત્મા છું’નો ગાદ જગમાંહી ગજાવનાહારા, દ્વ્ય સકળની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત સમજાવનાહારા, વીર કથિત સ્વાત્માનુભૂતિનો પંથ પ્રકાશનાહારા, ગુરુશુ ! જન્મ તમારો રે, જગતને આનંદ કરનારો.

૨. સ્વભાવની સંપૂર્ણતા

પોતે પોતાનાં ત્રિકાળી ઘુવ દ્રવ્યસ્વભાવની અપેક્ષાએ અનંતગુણોનાં પરિપૂર્ણ સામર્થ્યથી ભસ્પુર હોય છે તેને ‘સ્વભાવની સંપૂર્ણતા’ કહે છે.

આપણા આત્મસ્વભાવમાં દશેય દિશાઓમાં અનંત રીતે વિસ્તરેલા આકાશના પ્રદેશોથી પણ અનંતગુણા ગુણો છે અને એક એક ગુણનું સામર્થ્ય પણ અનંત અનંત છે. અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય જેવા અનંત ગુણો અનંતાનંત સામર્થ્યથી સભર છે અને તે જ સ્વભાવની સંપૂર્ણતા છે.

આપણે જોઈ ગયા તે મુજબ દરેક દ્રવ્ય અને આપણો આત્મા સ્વતંત્ર છે. દ્રવ્યની આ સ્વતંત્રતા તેના સ્વભાવની સંપૂર્ણતાના કારણે જ છે. જો પોતે અપૂર્ણ હોય તો સ્વતંત્રતા સંભવે નહિ અને તે અપૂર્ણતા પૂરી કરવા માટે પરતંત્રતા સંભવી શકે. તેથી સ્વભાવની સંપૂર્ણતા વિના દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા સંભવતી નથી.

સ્વભાવની સંપૂર્ણતા વિના પર્યાયમાં સંપૂર્ણતા પ્રગટતી નથી. સ્વભાવની સંપૂર્ણતાનો સ્વીકાર કરી તે સ્વભાવનો આશ્રય કરવાથી પલટતી પર્યાય

પણ સ્વભાવ જેવી પૂર્ણ પ્રગટ થાય છે. સિદ્ધ ભગવાને આ રીતે પોતાનાં દ્રવ્યસ્વભાવ જેવી પર્યાયસ્વભાવની પૂર્ણતા પ્રગટ કરી છે.

દરેક જીવ પોતાનાં સ્વભાવથી સિદ્ધ સમાન સંપૂર્ણ જ હોય છે. જો આમ ન હોય તો કોઈ આત્માનો સ્વભાવ ઓછા જ્ઞાનવાળો, કોઈ તેનાથી વધુ જ્ઞાનવાળો અને કોઈ પૂર્ણ જ્ઞાનવાળો હોઈ શકે. આ રીતે કોઈનામાં સુખ ઓછું, કોઈનામાં વધુ, કોઈનામાં પરિપૂર્ણ હોય. આ કારણે જગતમાં જેટલા જીવ હોય તે દરેક જુદા-જુદા સ્વભાવનો એટલે કે જુદી જુદી જાતિનો થઈ જાય. પરંતુ જગતમાં જાતિ અપેક્ષાએ છ દ્રવ્યો છે. અને બધાં જીવદ્રવ્યો જાતિ અપેક્ષાએ એક સમાન પ્રકારે જ છે. એક સમાન પ્રકારે સંપૂર્ણતા જ સંભવે છે, અપૂર્ણતા નહિ. પાણીથી ભરેલો અપૂર્ણ ઘડો અડધો હોય, પોણો હોય તેમ અનેક પ્રકારે સંભવે છે. પણ સંપૂર્ણ પૂરેપૂરો ભરાયેલો ઘડો તો એક જ પ્રકારે સંભવે છે. દરેક જીવ પોતાની જાતિ અપેક્ષાએ એટલે કે સ્વભાવથી એક સમાન હોવાથી પોતાનાં સ્વભાવથી એક સમાન સંપૂર્ણ જ માનવા યોગ્ય છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત એમ સૂચવે છે કે પોતે પોતાની વર્તમાન પલટતી પર્યાયની અપેક્ષાએ પામર હોવા છતાં ત્રિકાળ દ્રવ્યસ્વભાવની અપેક્ષાએ પરમાત્મા છે. જે પોતાનાં પરિપૂર્ણ સામર્થ્યથી ભરપૂર હોય તે પરમાત્મા કહેવાય છે. તેથી ‘હું પરમાત્મા છું’નો અર્થ હું પોતાનાં સ્વભાવથી પરિપૂર્ણ સામર્થ્યથી સભર છું. એટલે કે પોતાનાં સ્વભાવની સંપૂર્ણતા છે. આ રીતે ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતના આધારે તેમાં સમાવેશ પામતો સિદ્ધાંત ‘સ્વભાવની સંપૂર્ણતા’નો પણ છે.

સિદ્ધ ભગવાને પોતાનાં સંપૂર્ણ સ્વભાવ જેવી પરિપૂર્ણ અવસ્થા પ્રગટ કરેલી છે. અને બધાં જીવો પોતાનાં સ્વભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધ ભગવાન જેવાં જ છે. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને સમજવાથી પોતાનાં પરિપૂર્ણ પરમાત્મસ્વભાવનો સ્વીકાર થાય છે. પોતાનાં આ પરિપૂર્ણ પરમાત્મસ્વભાવનો આશ્રય કરવાથી પોતાનાં સ્વભાવ જેવી સંપૂર્ણતા પ્રગટ થાય છે. પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવ અને તે સ્વભાવની સંપૂર્ણતા સમજવા માટે સદ્ગુરુનો સદુપદેશ અને જિનેન્દ્ર ભગવાનનું સ્વરુપ સહકારી નિમિત્ત કારણ છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના શબ્દોમાં—

સર્વ જીવ છે સિદ્ધસામ, જે સમજે તે થાય,
સદ્ગુરુ આજ્ઞા, જિનેન્દ્રશા, નિમિત્તકારણ માંય.
ભાવાર્થ : બધાં જીવો સિદ્ધ ભગવાન જેવા સ્વભાવથી સંપૂર્ણ છે. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને સમજવાથી સ્વભાવની સંપૂર્ણતાનો સિદ્ધાંત સમજાય છે. આ સમજવામાં સદ્ગુરુની આજ્ઞા અને જિનેન્દ્ર ભગવાનની પ્રગટ દશા નિમિત્ત કારણ તરીકે હોય છે.

(શ્રીમદ રાજચંદ્ર : આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧૩૫)

૩. ભેદજ્ઞાન એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન

પોતાનો પરમાત્મસ્વભાવ દ્રવ્યકર્મ-નોકર્મ-ભાવકર્મથી તદ્દન ભિન્ન છે તેવા સ્વ-પરના વિવેકને ભેદજ્ઞાન કહે છે. અને પોતાનાં પરમાત્માસ્વભાવના સંશય, વિપર્યય અને અનધ્યવસાય સહિત ચર્ચા સ્થાને સમ્યગ્જ્ઞાન કહે છે. 'ભેદજ્ઞાન એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન' એ એક અગત્યનો સમ્યક્ સિદ્ધાંત છે.

દ્રવ્યકર્મ-નોકર્મ-ભાવકર્મથી ભિન્ન પોતાનાં ત્રિકાળ શુદ્ધ પરમાત્મસ્વભાવને ઓળખવો તે ભેદજ્ઞાન

છે. જીવની સાથે બંધાયેલ જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારના પૌદ્ગલિક કર્મ તે દ્રવ્યકર્મ છે. દ્રવ્યકર્મ પૈકી અઘાતિકર્મના કારણે મળતા શરીર-મન-વાણી, સ્ત્રી-પુત્ર-પરિવાર, સત્તા-સંપત્તિ-સન્માન વગેરે જેવા બાહ્ય સંયોગો તે નોકર્મ છે. અને ઘાતિકર્મના કારણે થતા જીવના મોહ-રાગ-દ્વેષ જેવા વિકારી ભાવ તે ભાવકર્મ છે. પોતાનો ત્રિકાળ ધ્રુવ શુદ્ધાત્મસ્વભાવ એટલે કે પરમાત્મસ્વભાવ આ બધાથી એકદમ અલગ છે એમ જાણવું તે ભેદજ્ઞાન છે. આ ભેદજ્ઞાનના કારણે સ્વ-પર, હેય- ઉપાદેય, સુખ-દુઃખ વગેરે વચ્ચેનો વિવેક આવે છે. આવા વિવેકી જ્ઞાનને સમ્યગ્જ્ઞાન કહે છે. તેથી ભેદજ્ઞાન એ જ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. સમ્યગ્જ્ઞાનમાં 'સંશય, વિપર્યય કે અનધ્યવસાય જેવા જ્ઞાન સબંધી દોષોનો અભાવ હોય છે. ભેદજ્ઞાન એ જ સાચું જ્ઞાન એટલે કે સમ્યગ્જ્ઞાન છે તે એક સમ્યક્ સિદ્ધાંત છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને સમજવા માટે પોતાનાં ત્રિકાળ શુદ્ધ પરમાત્મસ્વભાવને સઘણાં સંયોગો અને પરભાવોથી ભિન્ન ઓળખવાનો હોય છે અને તેનું જ નામ ભેદજ્ઞાન છે. તેથી ભેદજ્ઞાન વિના આ સિદ્ધાંતને સમજી શકાતો નથી. તેમ જ પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવને ઓળખ્યા વિના ભેદજ્ઞાન પણ થતું નથી. આ કારણે 'ભેદજ્ઞાન' અને 'હું પરમાત્મા છું'નો સિદ્ધાંત એક બીજાના આધારે હોય તેવા 'અવિનાભાવી' છે. તેથી 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં 'ભેદજ્ઞાન'નો સિદ્ધાંત સમાઈ જાય છે.

સંવર-નિર્જરાના કારણભૂત મોક્ષમાર્ગ એટલે કે પરમાત્મદશા તરફનું પ્રયાણ પોતાનાં પરમાત્મ-

સ્વભાવની ઓળખાણ એટલે કે ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાથી થાય છે. પરંતુ પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ સ્વ-પરના વિવેકરૂપ સમ્યગ્જ્ઞાન એટલે કે ભેદજ્ઞાનથી જ થાય છે. તેથી ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે આ સિદ્ધાંતમાં સમાવિષ્ટ ભેદજ્ઞાનને નિરંતર અત્યંત ભાવવો જોઈએ. આચાર્યશ્રી અમૃતચંદ્રના કથન અનુસાર —

(ઉં જાતિ)

સમ્પદ્યતે સંવર ઔષઃ સાક્ષાત્
શુદ્ધાત્મતત્ત્વસ્ય કિલોપલમ્ભાત્ ।
સ ભેદવિજ્ઞાનત ઔવ તસ્માત્
તદ્ભેદવિજ્ઞાનમતીવ માવ્યમ્ ॥

ભાવાર્થ : આ મોક્ષમાર્ગરૂપ સાક્ષાત્ સંવરની પ્રગટતા ખરેખર પોતાનાં શુદ્ધાત્મતત્ત્વની ઉપલબ્ધિ એટલે કે પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ એટલે કે ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાથી થાય છે. અને તે ભેદવિજ્ઞાનથી જ થાય છે. માટે તે ભેદવિજ્ઞાન અત્યંત ભાવવા યોગ્ય છે.

(સમયસાર : આત્મખ્યાતિ : શ્લોક ૧૨૯)

૪. વીતરાગતા એ જ ધર્મ

પોતાનાં ત્રિકાળ શુદ્ધ સ્વભાવ જેવી શુદ્ધતા પોતાની પલટતી પર્યાયમાં પણ પ્રગટે તેને વીતરાગતા કહે છે. પોતાનાં ત્રિકાળ શુદ્ધ સ્વભાવને ધારણ કરવાને ધર્મ કહે છે. તેથી વીતરાગતા અને ધર્મમાં કોઈ તફાવત નથી. ‘વીતરાગતા એ જ ધર્મ’ એ જૈન દર્શનનો વિશિષ્ટ સિદ્ધાંત છે. આત્માની પરિણતિ પરાશ્રિત અથવા સ્વાશ્રિત હોય છે. સ્વાશ્રિત કે સ્વાધીન પરિણતિ પોતાનાં શુદ્ધ સ્વભાવ જેવી શુદ્ધ હોય છે તેને વીતરાગતા કહે

છે. વીતરાગતામાં શુદ્ધ સ્વભાવનું ધારણ હોવાથી તે જ આત્માનો ધર્મ છે.

પોતાનાં શુદ્ધ સ્વભાવને ચૂકીને થતી પરાશ્રિત કે પરાધીન પરિણતિ શુભ કે અશુભરાગરૂપ અશુદ્ધ હોય છે. જગતમાં કેટલાંક લોકો દયા, દાન, પૂજા, ભક્તિ, વ્રત, તપ જેવા શુભરાગને ધર્મ માનતા હોય છે તે આત્માના અશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી ખરેખર ધર્મ નથી.

વત્થુ સહાવો ધમ્મો । એ સૂત્ર અનુસાર વસ્તુના ધ્રુવ સ્વભાવ જેવી તેની પ્રગટતા તે જ ધર્મ છે. પોતાનો આત્મા પોતાનાં ધ્રુવ સ્વભાવથી પરમાત્મસ્વભાવે એટલે કે શુદ્ધ વીતરાગ સ્વભાવે છે. પોતાની પલટતી અવસ્થામાં આવા શુદ્ધ વીતરાગ સ્વભાવની પ્રગટતા તે જ ધર્મ છે. એટલે કે વીતરાગતા એ જ ધર્મ છે.

‘વીતરાગતા એ જ ધર્મ’ એ જૈન દર્શનનો આગવો સિદ્ધાંત છે કે જે બીજે ક્યાંય જોવા મળતો નથી. આવા વીતરાગતારૂપ ધર્મની પ્રગટતા માટે વીતરાગતાની મૂર્તિ સમાન પોતાનાં ત્રિકાળ શુદ્ધ પરમાત્મસ્વભાવનો સ્વીકાર જરૂરી છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાથી પોતાનાં ત્રિકાળ શુદ્ધ પરમાત્મસ્વભાવનો સ્વીકાર થાય છે. આ પરમાત્મસ્વભાવના સ્વીકારના આધારે જ તેનો આશ્રય થાય છે અને પરમાત્મસ્વભાવના આશ્રયના કારણે જ વીતરાગતારૂપ ધર્મ પ્રગટે છે. આ રીતે ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતમાં તેની સાથે સંબંધિત ‘વીતરાગતા એ જ ધર્મ’ એ સિદ્ધાંત સહજપણે સમાવેશ પામે છે.

આ જીવ અનાદિકાળથી પરાશ્રયે થતા રાગ-દ્વેષ કરતો આવ્યો છે. જો પોતાનાં શુદ્ધ પરમાત્મ-સ્વભાવને ઓળખે અને તેનો સ્વીકાર કરે તો તેના આશ્રયે તેને વીતરાગતારૂપ ધર્મ પ્રગટ થાય છે અને આ જ ધર્મ જીવને સંસારની ચાર ગતિથી વિલક્ષણ એવી પંચમ ગતિના પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આચાર્ય શ્રી યોગીન્દુદેવના શબ્દોમાં —

(સિદ્ધર્)

રાગ-દ્વેષ બે ત્યાગીને ભિજમાં કરે ભિવાસ,
જિનાવર ભાષિત ધર્મ તે પંચમ ગતિ લઈ જાય.

ભાવાર્થ : રાગ અને દ્વેષ એ બન્નેનો ત્યાગ કરીને જે પોતાનાં શુદ્ધ પરમાત્મસ્વભાવમાં સ્થિત થાય છે તેને જ વીતરાગતારૂપ ધર્મ પ્રગટે છે. આ ધર્મ જ જીવને પંચમગતિ એટલે કે પરમાત્મદેશની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તેમ શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાને કહ્યું છે.

(યોગસાર : દોહરો ૪૮)

૫. ધર્મનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન

પોતાનાં શુદ્ધાત્મસ્વભાવનાં શ્રદ્ધાનને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. સમ્યગ્દર્શનના કારણે પોતાનાં શુદ્ધાત્મસ્વભાવનો આશ્રય સંભવે છે. શુદ્ધાત્મસ્વભાવના આશ્રયે વીતરાગતા હોય છે અને વીતરાગતા એ જ ધર્મ છે. આથી 'ધર્મનું મૂળ: સમ્યગ્દર્શન' છે એમ કહી શકાય છે. જે જૈનદર્શનનો પાયાનો સિદ્ધાંત છે.

પોતાનાં ધ્રુવ શુદ્ધાત્મસ્વભાવ એટલે કે પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ કરીને તેનો સ્વીકાર કરવો તે શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન છે. આ શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન એ જ સમ્યગ્દર્શન છે. સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક જ શુદ્ધાત્માનો આશ્રય હોય છે. શુદ્ધાત્માના આશ્રયે જ વીતરાગતા પ્રગટે છે અને વીતરાગતાને જ

ધર્મ કહેવામાં આવે છે. આ રીતે ધર્મનું મૂળ કારણ સમ્યગ્દર્શન છે. 'ધર્મનું મૂળ: સમ્યગ્દર્શન' એ જૈન દર્શનનો મહત્ત્વનો અને મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતનો આશય પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ અને સ્વીકાર કરાવવાનો છે. પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવ કે શુદ્ધાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ અને સ્વીકારના કારણે જ સમ્યગ્દર્શન છે અને 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતના હૃદયગતપણાનું ફળ પણ સમ્યગ્દર્શન જ છે. તેથી સમ્યગ્દર્શન એ 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંત સાથે સંબંધિત છે અને તેના આધારે પણ છે. આ કારણે 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં 'ધર્મનું મૂળ: સમ્યગ્દર્શન' સિદ્ધાંત સમાવી શકાય છે..

આત્માના સઘળા ગુણો અને મોક્ષમાર્ગ સમ્યગ્દર્શનના કારણે હોય છે. સમ્યગ્દર્શન આત્માના સુખ અને કલ્યાણનું કારણ છે. સમ્યગ્દર્શનના કારણે જ વીતરાગતારૂપ ધર્મ છે. તેથી સમ્યગ્દર્શન જ ધર્મનું મૂળ છે. સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ માટે પોતાના પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ અને સ્વીકાર જરૂરી છે. આ પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ અને સ્વીકાર 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાથી થાય છે. તેથી સમ્યગ્દર્શન અને તેથી થતા ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે પોતાના પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ અને સ્વીકાર જરૂરી છે. તે માટે 'હું પરમાત્મા છું' એ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવો આવશ્યક છે. આના વિના ધર્મ માટે દયા, દાન, પૂજા, ભક્તિ, વ્રત, તપાદિ જે કાંઈ ક્રિયાકાંડ કરવામાં આવે છે તે વૃથા છે. પં. દૌલતરામજીના શબ્દોમાં —

ત્રીનલોક તિહુંકાલ માંહિ નહિં, દર્શન સો સુખકારી;
સકલ ધર્મકો મૂલ યહી, ઇસ બિન કરની દુઃખકારી ।

ભાવાર્થ : ત્રણલોક ત્રણકાળમાં સમ્યગ્દર્શન સિવાય સુખદાયક અન્ય કોઈ નથી. તેથી સમ્યગ્દર્શન જ ધર્મનું મૂળ છે. આ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિના પુરુષાર્થ સિવાય ધર્મના નામે જે કોઈ ક્રિયાકાંડ કરવામાં આવે છે તે આત્મહિત સાધી શકતા ન હોવાથી દુઃખદાયક છે.

(છ દાખા : દાખા ૩, પાથા ૧૬નો ઉત્તરાર્થ)

૬. મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને મોક્ષનો માર્ગ કહે છે. મોક્ષના માર્ગનું પ્રથમ પગથિયું સમ્યગ્દર્શન છે. સમ્યગ્દર્શન માટે શુદ્ધાત્માની સાચી સમજણ જરૂરી હોય છે. તેથી ‘મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ છે.’ જે જૈન દર્શનનો વિશિષ્ટ સિદ્ધાંત છે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ મોક્ષમાર્ગ છે. તેમાં સમ્યગ્દર્શનની મુખ્યતા છે. સમ્યગ્દર્શન માટે શુદ્ધાત્માના જ્ઞાન-શ્રદ્ધાની આવશ્યકતા હોય છે અને તેના માટે સાચી સમજણની જરૂર હોય છે. આ કારણે મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ છે.

મોટા ભાગના લોકો મોક્ષના માર્ગ માટે દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત, તપ, જપાદિ ક્રિયાકાંડની મુખ્યતા રાખે છે. પણ જૈન દર્શનમાં ક્રિયાકાંડની ગૌણતા છે અને સમજણની મુખ્યતા છે. સમજણથી જ સમ્યગ્દર્શન અને મોક્ષનો માર્ગ પ્રગટે છે. તેથી ‘મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ’ એ જૈન દર્શનનો આગવો કે વિશિષ્ટ સિદ્ધાંત છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાનું કળા સમ્યગ્દર્શનરૂપી મોક્ષમાર્ગ છે. આ સિદ્ધાંતને

સમજીને હૃદયગત કરવા માટે તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરી વસ્તુ સ્વરૂપની સાચી સમજણની ખાસ જરૂર રહે છે. તેથી સાચી સમજણ વિના આ કે બીજો કોઈ સિદ્ધાંત હૃદયગત થઈ શકતો નથી. આ રીતે ‘હું પરમાત્મા છું’ એ સિદ્ધાંતમાં મોક્ષનો માર્ગ તેમ જ સાચી સમજણ સંકળાયેલ છે. તેથી ‘હું પરમાત્મા છું’ એ સિદ્ધાંતમાં ‘મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ’ સિદ્ધાંત સમાવિષ્ટ થઈઈ જાય છે.

આ જીવ અનાદિકાળથી સંસારના દુઃખો ભોગવે છે. તેનું મૂળ કારણ તેનું મિથ્યાત્વ છે. મિથ્યાત્વ એટલે અજ્ઞાન કે અણસમજણ છે. મોક્ષના સુખનું કારણ સમ્યક્ત્વ છે. સમ્યક્ત્વ એટલે આત્માનું યથાર્થ જ્ઞાન કે સાચી સમજણ છે. પોતાનાં શુદ્ધ પરમાત્મસ્વભાવની સાચી સમજણ આપનારા શ્રી સદ્ગુરુને નમસ્કાર છે, તેમ જણાવતા શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર કહે છે —

જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુઃખ અનાંત
સમજાવ્યું તે પદ ગમું, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત

ભાવાર્થ : પોતાનાં શુદ્ધાત્માના સ્વરૂપની સાચી સમજણ વિના આ જીવ અનાદિકાળથી અનંત દુઃખો ભોગવતો આવ્યો છે. પોતાનાં સ્વરૂપની સાચી સમજણ આપનારા આત્મલક્ષ્મીવંત જ્ઞાની ગુરુને મારા નમસ્કાર છે.

(શ્રીમદ રાજચંદ્ર આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧)

૭. પરપદાર્થનું અર્કત્વ

આપણો આત્મા પરપદાર્થના કોઈ પણ કાર્યનો કર્તા નથી તેમ જ કોઈ પણ પરપદાર્થ આપણા આત્માના કાર્યનો કર્તા નથી તેને પરપદાર્થનું અર્કત્વ

કહે છે. 'પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ' એ જૈન દર્શનનો મૂળભૂત અને મહત્વનો સિદ્ધાંત છે.

જૈન દર્શન અનુસાર દરેક દ્રવ્ય અનેકાંતસ્વરૂપી હોય છે. અનેકાંતસ્વરૂપી પદાર્થ સ્વતઃ પરિણમનશીલ હોય છે. સ્વતઃ પરિણમનશીલ પદાર્થ પોતે જ કર્તા છે અને તેના સમયે સમયે થતા પરિણામ જ એનું કાર્ય કે કર્મ છે. તેથી અનેકાંતસ્વરૂપી સ્વતઃ પરિણમનશીલ પદાર્થનો અન્ય કોઈ કર્તા નથી અને પોતે જ પોતાનો કર્તા છે.

જ્યાં વ્યાપક-વ્યાપ્યપણું હોય ત્યાં જ કર્તા-કર્મપણું હોય છે. વ્યાપક-વ્યાપ્યપણું તત્સ્વરૂપમાં એટલે કે એક જ પદાર્થમાં હોય છે. અને અતત્સ્વરૂપમાં એટલે કે અન્ય અન્ય પદાર્થમાં હોતું નથી.

કર્તા-કર્મની પરિભાષા અનુસાર જે સ્વતંત્રપણે કરે તે કર્તા હોય છે અને કર્તા જેમાં અંતર્યામીને જેને પ્રાપ્ત કરે, જે રૂપે ઉપજે કે જે રૂપે પરિણમે તેને કર્મ કહે છે. કર્તા-કર્મની આ પરિભાષા અનુસાર પણ કર્તા-કર્મનું એક જ દ્રવ્યમાં અભિન્નપણું હોય છે.

'પરથી બસ, સ્વમાં વસ, ટૂંકું ને ટય, આટલું કર તો બસ' એ સૂત્ર અનુસાર પરથી પાછું વળી સ્વમાં વસવું એ જ આત્માનું એક માત્ર પ્રયોજન છે અને આ પ્રયોજનને પાર પાડનારો સિદ્ધાંત છે: 'પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ'. પરપદાર્થના અકર્તૃત્વના સિદ્ધાંતને સમજવાથી પરનું કોઈ પણ પ્રયોજન કે અપેક્ષા ભાસતા નથી. તેથી પરાધીન પરપરિણતિ રાખવાનું કોઈ કારણ રહેતું નથી. અને પોતાની પરિણતિને પરથી પાછી વાળી સ્વ તરફ વાળી શકાય છે. પોતાની પરિણતિને સ્વતરફ વાળવા માટે પોતાનાં સ્વ એવા શુદ્ધાત્મસ્વભાવ કેકે

પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ અને સ્વીકાર જરૂરી હોય છે. આ રીતે નાસ્તિથી પરપરિણતિ ટાળવા માટે 'પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ' અને અસ્તિથી સ્વપરિણતિ પ્રગટાવવા માટે 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને સમજવાથી પોતાનું આત્મહિતનું પ્રયોજન પાર પડે છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાથી તેની અંદર 'પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ'નો સિદ્ધાંત આવી જાય છે. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાથી પોતાના ત્રિકાળ ધ્રુવ પરમાત્મસ્વભાવમાં જ પોતાપણું ભાસે છે અને દેહ, મન, વાણી જેવા કોઈ પરમાં પોતાપણું ભાસતું નથી. જેમાં પોતાપણું હોય ત્યાં જ તેનું કર્તાપણું હોય છે અને જ્યાં પોતાપણું ન હોય ત્યાં તેનું કર્તાપણું પણ હોતું નથી. કર્તા-કર્મનું સ્વરૂપ પણ એક જ પદાર્થમાં અભિન્નપણે હોય છે. આથી 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં 'પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ'નો સિદ્ધાંત આપમેળે આવી જાય છે.

એક દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્ય વચ્ચે નિશ્ચયથી કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ હોતો નથી. એક જ દ્રવ્યમાં અભિન્નપણે હોય તેવા વાસ્તવિક સંબંધને નિશ્ચય અને અન્ય અન્ય દ્રવ્યમાં ભિન્નભિન્નપણે હોય તેવા ઉપચરિત કે આરોપિત સંબંધને વ્યવહાર કહે છે. વ્યવહાર સંબંધ એ નિશ્ચયને બતાવનારો અને તેની સાથે સહચરી કે સહકારી હોય છે. જીવદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્ય વચ્ચે અનુકૂળતા-અનુરૂપતારૂપ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક પ્રકારનો વ્યવહાર સંબંધ હોવા છતાં નિશ્ચયથી કોઈપણ સંબંધ પણ નથી. તેથી કર્તા-કર્મ સંબંધ પણ નથી. આચાર્યશ્રી અમૃતચંદ્રના શબ્દોમાં —

(અનુષ્ટુપં.)

નાસ્તિ સર્વોઽપિ સમ્બન્ધઃ પરદ્રવ્યાત્મતત્ત્વયોઃ ।

કર્તૃકર્મત્વ સમ્બન્ધાભાવે તત્કર્તૃતા ક્વતઃ ॥

શ્લોકાર્થ : પરદ્રવ્યને અને આત્મતત્ત્વને નિશ્ચયથી સઘળોચ સંબંધ નથી. એમ કર્તા-કર્મપણાના સંબંધનો અભાવ હોતાં આત્માને પરદ્રવ્યનું કર્તાપણું ક્યાંથી હોય ? ન જ હોય.

(સમયસાર : આત્મખ્યાતિ : શ્લોક ૨૦૦)

૮. નિમિત્તની નિરપેક્ષતા

કોઈપણ કાર્યમાં બાહ્ય અનુકૂળ પદાર્થની ઉપસ્થિતિ હોય તેને નિમિત્ત કહે છે. નિમિત્તને અનુસરીને થતા કાર્યને નૈમિત્તિક કહે છે. નૈમિત્તિક કાર્યમાં અનુકૂળ નિમિત્તની ઉપસ્થિતિ હોવા છતાં તે કાર્યની પ્રક્રિયામાં કોઈ ભાગ લેતું નથી. તેથી તે કાર્ય નિમિત્તથી નિરપેક્ષ હોય છે. ‘નિમિત્તની નિરપેક્ષતા’ એ જૈન દર્શનનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

પદાર્થનું પરિણમન જ તેનું કાર્ય કહેવાય છે. અનેકાંતસ્વરુપી પદાર્થ પોતે જ પોતાના સ્વભાવથી જ સ્વયં પરિણમનશીલ હોય છે. પદાર્થનું પરિણમન પોતાના જ ઉપાદાનથી એટલે કે પોતાની નિજશક્તિરૂપ પુરુષાર્થથી થતું હોવા છતાં તે પરિણમનને અનુકૂળ કોઈ બાહ્ય પદાર્થની ઉપસ્થિતિ પણ હોય છે, તેને નિમિત્ત કહે છે. નિમિત્ત સહિતનું ઉપાદાન કાર્ય કરવામાં સમર્થ હોય છે તેથી નિમિત્તને સહકારી માનવામાં આવે છે. તોપણ નિમિત્ત એ એક પરપદાર્થનો યોગ છે તે પોતે કાર્યની કોઈ પ્રક્રિયામાં ભાગ લેતું નથી કે કોઈ હસ્તક્ષેપ કરતું નથી. તેથી નિમિત્ત અકિંચિત્કર એટલે કે અકાર્યકારી હોય છે, જે

નિમિત્તની નિરપેક્ષતાને દર્શાવે છે. શાસ્ત્રસ્વાધ્યાય કરવા માટે પ્રકાશની જરૂર હોય છે તેથી તેને શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયમાં નિમિત્ત કહેવાય છે. પરંતુ પ્રકાશ હોવા છતાં કોઈ શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરે કે કોઈ વર્તમાનપત્ર વાંચે તેમાં પ્રકાશની કોઈ કામગીરી, ભાગીદારી કે હસ્તક્ષેપ નથી. સમ્યગ્દર્શન થવામાં સદ્ગુરુના સદ્ગુણો નિમિત્તપણું હોય છે. પણ આવું નિમિત્ત હોવા છતાં બધાંને સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. તે નિમિત્તની નિરપેક્ષતાને દર્શાવે છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને સમજવા માટે સર્વોત્કૃષ્ટ નિમિત્તભૂત સાક્ષાત્ પરમાત્મા પોતાનાં દિવ્યધ્વનિમાં એમ ફરમાવે છે કે પોતાના ઉપાદાન કારણરૂપ પુરુષાર્થથી જ પોતાનો પરમાત્મસ્વભાવ ઓળખાય છે. અને અમારા જેવા નિમિત્તથી પણ નહિ. ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત સમજીને હૃદયગત કરવાથી પોતાનાં પરિપૂર્ણ સામર્થ્યનો સ્વીકાર થાય છે અને નિમિત્તનું અકિંચિત્કરપણું ભાસે છે. તેથી આ સિદ્ધાંતની સમજણમાં ‘નિમિત્તની નિરપેક્ષતા’નો સિદ્ધાંત સમાઈ જાય છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ જેવા સિદ્ધાંતને સમજવામાં ઉપાદાનની જ મુખ્યતા હોય છે અને નિમિત્તની નિરપેક્ષતા હોય છે. પં. બનારસીદાસજીના શબ્દોમાં—

(સંહરં)

उपादान बल जहां तहां, नहिं निमित्तको दाव ।

एक चक्र सो रथ चलै, रवि को यहै स्वभाव ॥

ભાવાર્થ : જગતમાં જેમ કહેવાય છે કે સૂર્યનારાયણનો રથ એક જ પૈડાંથી ચાલે છે. (પર્વત પર ચાલતી રોપવેની દોલીનું પણ એક જ પૈડું હોય છે) તેમ જ્યાં જુઓ ત્યાં દરેક કાર્યમાં ઉપાદાનનું જ સામર્થ્ય હોય છે અને નિમિત્તની હાજરી હોવા છતાં તેની કોઈ મદદ કે અસર

હોતી નથી. એટલે કે નિમિત્તની નિરપેક્ષતા હોય છે. (બનારસીદાસ કૃત ઉપાદાન-નિમિત્ત દોહરા નં. ૫)

૯. દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ

પોતાના આત્માની ઓળખાણ, સ્વીકાર અને આશ્રય કરાવનાર આત્માના જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન-ચાલિય ગુણો અમુક ખાસ પ્રકારની અવસ્થાને દૃષ્ટિ કહે છે. પોતાના આત્માની દૃષ્ટિ દ્રવ્ય કે પર્યાય એ બેમાંથી કોઈ એક જ પ્રકારે સંભવે છે. તેમાં દ્રવ્યદૃષ્ટિ એ સમ્યક્ છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિ એ સમ્યક્ હોવાથી દ્રવ્યદૃષ્ટિ હોય તે જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે. 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ' એ જૈન દર્શનનો વિશિષ્ટ અને મહત્વનો સિદ્ધાંત છે.

અનેકાંતસ્વરૂપી આત્મા દ્રવ્યપર્યાયમય પરસ્પર વિરોધી એવા બે અંશોથી રચાયેલ છે. આ બંને અંશો સાપેક્ષ છે. એટલે કે એક દૃષ્ટિથી આત્મા દ્રવ્યપણે જણાય છે અને તે જ આત્મા બીજી દૃષ્ટિથી પર્યાયપણે જણાય છે. તેની દૃષ્ટિ દ્રવ્ય કે પર્યાય એ બેમાંથી કોઈ એક જ રીતે સંભવે છે. અહીં દૃષ્ટિ એટલે પોતાના આત્માને દ્રવ્ય કે પર્યાયપણે ઓળખવાની રીત છે. અને જે પ્રકારે ઓળખાણ હોય તો તે પ્રકારે તેનું શ્રદ્ધાન, પ્રતીતિ, ભરોસો, વિશ્વાસ કે સ્વીકાર હોય છે. વસ્તુ એક જ છે તો તેનું શ્રદ્ધાન પણ દ્રવ્ય કે પર્યાય એ બેમાંથી કોઈ એક જ રીતે હોઈ શકે તે દેખીતું છે. તેથી દૃષ્ટિનો વિષય દ્રવ્ય કે પર્યાય પૈકી કોઈ એક જ પ્રકારે હોય છે.

અનાદિ અજ્ઞાની જીવને પોતાની પલટતી પર્યાયનો જ પરિચય અને અનુભવ હોય છે. પણ પર્યાયની પાછળ તેના આશ્રયભૂત ત્રિકાળ દ્રવ્યસ્વભાવનો

કોઈ પરિચય કે અનુભવ નથી. તેથી તેને પર્યાયદૃષ્ટિ હોય છે અને દ્રવ્યદૃષ્ટિ હોતી નથી. પર્યાયદૃષ્ટિના કારણે આત્મા અનેકરૂપ, વિસદૃશ, અશુદ્ધ, અલ્પજ્ઞ અને પામર ભાસે છે. વસ્તુનું સાચું મૂલ્યાંકન તેના દ્વારા થતું નથી. પર્યાય પલટતી અને ક્ષણિક છે તેથી તે ધ્યાનનો વિષય નથી. વર્તમાન પર્યાયની પ્રગટતામાં પરનું નિમિત્તપણું હોવાથી પર્યાયદૃષ્ટિથી પરપરિણતિ ચાલુ જ રહે છે. આ રીતે પર્યાયદૃષ્ટિ જ મિથ્યાત્વનું કારણ છે. તેથી પર્યાયદૃષ્ટિને મિથ્યાદૃષ્ટિ કહે છે.

પોતાના પરમાત્મસ્વભાવના સ્વીકારથી અનાદિની પર્યાયદૃષ્ટિ ટળી દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રગટે છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિથી આત્મા એકરૂપ, સદૃશ, શુદ્ધ, સર્વજ્ઞ અને ત્રૈકાળિક પરિપૂર્ણ સામર્થ્યથી ભરપૂર ભાસે છે. વસ્તુનું સાચું મૂલ્યાંકન તેના વડે થાય છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિનો વિષયભૂત દ્રવ્યસ્વભાવ સ્થિર અને શાશ્વત છે. તેથી તે આશ્રય કે ધ્યાનનો વિષય છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિથી દ્રવ્યનો આશ્રય આવે છે. દ્રવ્યના આશ્રયથી સ્વાધીન સ્વપરિણતિ પ્રગટે છે. સ્વાધીન સ્વપરિણતિ જ સમ્યગ્દર્શનનું કારણ હોય છે. તેથી દ્રવ્યદૃષ્ટિને સમ્યગ્દૃષ્ટિ કહે છે.

વસ્તુના અનેકાંતસ્વરૂપના આધારે જ દ્રવ્યદૃષ્ટિ સંભવે છે. તેથી તે જૈન દર્શનનો વિશિષ્ટ અને મહત્વનો સિદ્ધાંત છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવામાં પોતાનાં ત્રિકાળ ધ્રુવ પરમાત્મસ્વભાવનો સ્વીકાર થાય છે. પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવનો સ્વીકાર એ જ દ્રવ્યદૃષ્ટિ છે. આ સિદ્ધાંતના સ્વીકાર વિના દ્રવ્યદૃષ્ટિ સંભવતી નથી. આ દ્રવ્યદૃષ્ટિ જ સમ્યગ્દર્શનનું કારણ છે. તેથી 'હું પરમાત્મા છું'

સિદ્ધાંતમાં ‘દ્રવ્યદષ્ટિ તે સમ્યગદષ્ટિ’નો સિદ્ધાંત સહજપણે સમાઈ જાય છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતના સ્વીકારના કારણે દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રગટે છે. દ્રવ્યદષ્ટિના પ્રગટવાથી બધા જીવો સિદ્ધ સમાન ભાસે છે. બધાં જીવો એક સમાન ભાસવાથી રાગ-દ્વેષનું કોઈ કારણ રહેતું નથી. આચાર્ય શ્રી યોગીન્દુદેવના જણાવ્યા અનુસાર —

(સિદ્ધરં)

કોણ કોની સમતા કરે, સોવે પૂજે કોણ, કોની સ્પર્શાસ્પર્શતા, ઠગો કોઈને કોણ? કોણ કોની મૈત્રી કરે, કોની સાથે કલેશ, જ્યાં દેખું ત્યાં સર્વ જીવ, શુદ્ધ બુદ્ધ જ્ઞાનેશ.

ભાવાર્થ : દ્રવ્યદષ્ટિના કારણે બધા જીવો ત્રિકાળ શુદ્ધ, જ્ઞાનસ્વરૂપી અને સર્વજ્ઞ સ્વભાવી સિદ્ધ સમાન એક સરખા જણાય છે. પોતાનાં સ્વભાવથી બધા જીવો એક સરખાં જ છે તો તેમાં સમાનતા લાવનારી સમતા કરનાર કોણ હોય ? કોઈ નાનું મોટું નથી તો કોણ કોની સેવા કરે ? કોઈ કોઈનાથી મહાન નથી તો કોણ કોની પૂજા કરે ? બધાં શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુની એક જ જાતિના હોવાથી તેમાં કોણ સ્પૃશ્ય અને કોણ અસ્પૃશ્ય ? બધા જ પ્રમાણિક અને વિશ્વાસપાત્ર છે તો કોણ કોની છેતરપીંડી કરે? કોઈ શત્રુ જ નથી અને બધા જ મિત્રો છે તો કોણ કોની સાથે મૈત્રી કરે ? બધાં જ સુલેહસંપથી સાથે રહે છે ત્યાં કોણ કોની સાથે કજીયો કરે? આ પ્રકારે દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રગટવાથી રાગ કે દ્વેષનું કોઈ કારણ બનતું નથી. (યોગસાર : દોહરો ૪૦)

૧૦. પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા

કોઈ પણ કાર્ય સમયે સ્વભાવ, નિમિત્ત, ભવિતવ્ય, કાળલબ્ધિ અને પુરુષાર્થ એ

પાંચ કારણોનો સમુદાય હજર હોય છે તેને પાંચ સમવાય કહે છે. આ પાંચ સમવાયમાં ઉપાદાન કે નિશ્ચય કારણ એકમાત્ર પુરુષાર્થ જ છે. તેથી ‘પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા’ હોય છે. જે એક મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

કોઈ પણ કાર્ય કારણને અનુસરીને હોય છે. આ કારણ પાંચ પ્રકારના છે, જેને પાંચ સમવાય કહે છે. ૧. સ્વભાવ, ૨. નિમિત્ત, ૩. ભવિતવ્ય, ૪. કાળલબ્ધિ અને ૫. પુરુષાર્થ એ પાંચેય સમવાય પર્યાયરૂપ અને તેના કારણે થતું કાર્ય પણ પર્યાયરૂપ હોય છે. અહીં સ્વભાવ એટલે ત્રિકાળ ધ્રુવ દ્રવ્યસ્વભાવ નથી પણ પલટતી ક્ષણિક પર્યાયસ્વભાવ છે. વર્તમાન પર્યાયસ્વભાવમાં પ્રગટ કે લબ્ધરૂપ જે યોગ્યતા હોય તેને અનુસરીને કાર્ય થાય તેને સ્વભાવ કારણ કહે છે. કાર્ય સમયે પરપદાર્થનો સાનુકૂળ સંયોગ હોય તેને નિમિત્ત કારણ કહે છે. કાર્યના સમયને કાળલબ્ધિ કારણ અને સર્વજ્ઞ ભગવાનના જ્ઞાન અનુસાર જે થવા યોગ્ય કાર્ય તેના ક્રમાનુસાર થાય તેને ભવિતવ્ય કારણ કહે છે. કાર્ય થવામાં પ્રવર્તતું પોતાનું આત્મિકવીર્ય કે બળ તે પુરુષાર્થ કારણ છે.

કોઈપણ કાર્ય સમયે આ પાંચેય કારણોનો સમુદાય એટલે કે પાંચ સમવાય હાજર હોય છે. તેથી પાંચ સમવાયને સમર્થકારણ માનવામાં આવે છે. તોપણ નિશ્ચયથી એક કાર્યનું કારણ પણ એક જ હોય છે અને તે માત્ર જીવનો પુરુષાર્થ જ છે. બીજા કારણો હોય પણ પુરુષાર્થ ન હોય તો કાર્ય થતું નથી અને પુરુષાર્થ હોય ત્યારે બીજા કારણો પણ હોય છે અને કાર્ય પણ થાય છે. તેથી પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા છે.

પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થ જ આત્મહિતનું ચોક્કસ, વાસ્તવિક, સત્ય અને સીધું કારણ હોવાથી તે નિશ્ચયથી કારણ છે. પુરુષાર્થ સિવાયના બાકીના કારણો પુરુષાર્થ સાથે સંબંધિત તેમજ પુરુષાર્થના પ્રતિપાદક અને પ્રેરક હોવાથી વ્યવહારથી કારણ છે. નિશ્ચય કારણ હંમેશા એક અને માત્ર એક જ હોય છે. તેથી પુરુષાર્થની જ મુખ્યતા હોય છે.

પુરુષાર્થ એ આત્માની વીર્યશક્તિરૂપ નિજશક્તિ છે. પોતાનું કોઈપણ કાર્ય પોતાના પુરુષાર્થથી જ પરિણમે છે. કાર્યનાં પરિણમન માટેનું સંચાલક બળ કે ઊર્જા પોતાનો પુરુષાર્થ હોય છે. તે કાર્યની ઉત્પાદક પ્રક્રિયામાં સીધી રીતની સામેલગીરી ધરાવે છે. તેથી પુરુષાર્થ એ ઉપાદાન કારણ છે. ઉપાદાન કારણ પણ એક જ હોય છે અને તે પુરુષાર્થ જ છે. તેથી પણ પુરુષાર્થની મુખ્યતા છે. પોતાના આત્મહિતનું કોઈ પણ કાર્ય પોતાના પુરુષાર્થને અનુસરીને નિયમથી થતું હોવાથી પુરુષાર્થ નિયામક કારણ છે. પુરુષાર્થ સિવાયના બાકીના કારણો નિયામક નથી. તેથી પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા છે.

પુરુષાર્થ પોતાનો જ સ્વભાવ હોવાથી સ્વાધીન છે. બાકીના ચાર કારણો પરાધીન છે. તે પૈકીનો સ્વભાવ રૂપ કારણ એ પર્યાયસ્વભાવ છે. અને તે કર્માધીન હોવાથી તે પરાધીન છે. બાકીનાં કારણો પરદ્રવ્યરૂપ હોવાથી તે તો પરાધીન છે જ. પોતાનો પુરુષાર્થ સ્વલક્ષી એટલે કે સવળો હોય તો બાકીના ચાર કારણો પણ અવશ્ય હોય છે અને તે પુરુષાર્થ અનુસારનું સ્વલક્ષી કાર્ય પણ થાય જ છે, તેથી તે સફળ છે. પુરુષાર્થ પરલક્ષી કે અવળો હોય તો બીજા કારણો મળે તો પરસંબંધી કાર્ય

થાય અને ન મળે તો ન થાય. અહીં પરના કાર્ય માટેનો પોતાનો પુરુષાર્થ એ નિમિત્ત બની જાયજાય છે. નિમિત્ત અનુસાર કાર્ય થવાનો નિયમ નથી. તેમ છતાં તે અવળા પુરુષાર્થનું અવળું ફળ તો આવે જ છે. તેનાથી પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવનો ઘાત, આક્રુણતા અને દુઃખ થાય છે. જે નવીન કર્મબંધ પણ કરાવે છે આ રીતે સવળાં પુરુષાર્થનું ફળ સવળું અને અવળા પુરુષાર્થનું ફળ અવળું આવે છે. તેથી બેય રીતે પુરુષાર્થ નિષ્ફળ નથી. આ રીતે પુરુષાર્થ સ્વાધીન અને સફળ છે. તેથી પાંચ સમવાયમાં તેની મુખ્યતા છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને સમજીને હૃદયગત કરવા માટે પોતાનો સ્વલક્ષી સવળો પુરુષાર્થ જ કાર્યકારી છે. પારમાર્થિક સિદ્ધાંતને સમજવા માટે પોતાનાં પુરુષાર્થ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. જેણે આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કર્યો છે તેણે પોતાનાં પુરુષાર્થથી જ તે કર્યો છે. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે કર્મના ક્ષયોપશમ અનુસાર વર્તમાન પર્યાયસ્વભાવની યોગ્યતા છે. નિમિત્ત તરીકે વીતરાગી સત્દેવ—ગુરુ શાસ્ત્ર પણ મળ્યા છે. પુરુષાર્થ અનુસાર જે સમયે કાર્ય થાય તો તે કાળલબ્ધિ અને જે કાર્ય થયું તે જ ભવિતવ્ય છે. તેથી જે કોઈ ખામી હોય તો તે પુરુષાર્થની જ હોય છે. પોતે સિદ્ધાંતને સમજીને હૃદયગત કરવા માટે સ્વલક્ષી શાસ્ત્રસ્વાધ્યાય, સત્સંગ, ચિંતન, I, મનન, ,^{૧૧}નિદિધ્યાસન, પરીક્ષા જેવા પ્રથમ ભૂમિકાને યોગ્ય પુરુષાર્થ કરે તો આ સિદ્ધાંત હૃદયગત થાય જ છે. આ રીતે 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતનાં હૃદયગતપણામાં પુરુષાર્થ જ કાર્યકારી હોવાથી આ સિદ્ધાંતમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતાનો સિદ્ધાંત સહજપણે સમાવેશ પામે છે.

જો આપણને આપણા આત્મહિતની મન-વચન કાયાથી સર્વાંગીપણે રુચિ હશે તો રુચિ અનુયાયી વીર્ય એ સૂત્ર અનુસાર આપણું આત્મિકવીર્ય એટલે કે પુરુષાર્થ પણ સ્વલક્ષી આત્મહિત માટે પોતાના આત્માને ઓળખવા માટે કામ કરશે. પોતાના પરમાત્મસ્વભાવી જ્ઞાયક આત્માને જાણવામાં પ્રવર્તતો સ્વલક્ષી સઘળો પુરુષાર્થ સફળ થાય છે અને તેના ફળમાં ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત થઈ પરમાત્મદશા તરફ પ્રયાણ થશે અને અનુક્રમે પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ પણ થશે. આચાર્યશ્રી કુંદકુંદના કથન અનુસાર —

(હરિઙ્ગલ)

આ કારણે તે આત્માની ત્રિવિધે તમે શ્રદ્ધા કરો, તે આત્મને જાણો પ્રયત્નો, મુક્તિને જેથી વરો.

ભાવાર્થ : અગાઉ કહ્યા અનુસાર જે પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવને ઓળખતો નથી તેની મુક્તિ ક્યારેય થતી નથી. તેથી હે ભવ્ય જીવો ! તમે તમારા શુદ્ધાત્માની ત્રિવિધે એટલે કે મન-વચન-કાયાથી સર્વ પ્રકારે રુચિ કરો અને પૂરા પુરુષાર્થથી તેને જાણો. પોતાનાં પરમાત્મ-સ્વભાવને જાણવાથી પરમાત્મપદ એટલે કે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશો. (સૂત્રપાહુડ : ગાથા ૧૬, ભાવપાહુડ : ગાથા ૮૭)

ઉપસંહાર

પ્રયોજનભૂત વસ્તુના સ્વરૂપ સંબંધી જાણકારીને તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે. તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી નિશ્ચિત મત, ઠરાવ કે નિર્ણયને તેનો સિદ્ધાંત કહે છે. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોનું મૂળ સ્ત્રોત વીતરાગ સર્વજ્ઞ જિનેન્દ્ર ભગવાન છે. આચાર્યોની પરંપરા દ્વારા તે આપણા સુધી પહોંચેલા છે. તત્ત્વજ્ઞાનના સઘળાં સિદ્ધાંતોમાં શિરમોર ‘હું પરમાત્મા છું’ એ સિદ્ધાંત છે. વર્તમાન સમયમાં પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી

કાનજીસ્વામી દ્વારા આ સિદ્ધાંત બહોળી પ્રસિદ્ધિ પામેલ છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાનું ફળ અલૌકિક અને અચિંત્ય છે. તેનાથી આપણો અનાદિનો મોહ ટપ્પે છે. સમ્યગ્દર્શનથી માંડીને સિદ્ધદશા સુધીની પ્રાપ્તિ આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાથી છે. આપણી સઘળી સમસ્યાઓનું સમાધાન કરાવી અનેક પ્રકારના લાભો અપાવનારો આ સિદ્ધાંત હૃદયગત કરવો અત્યંત આવશ્યક જ નહિ અનિવાર્ય પણ છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત મૂળભૂત અને મહત્વનો છે તે ઉપરાંત સર્વગ્રાહી પણ છે. સર્વગ્રાહી હોવાના કારણે આ એક જ સિદ્ધાંતના આધારભૂત અને તેમાં સમાવેશ પામતાં બીજા અનેક સિદ્ધાંતો છે તેથી જેણે આ એક જ સિદ્ધાંત સમજીને હૃદયગત કર્યો તેણે બીજા અનેક સિદ્ધાંતો પણ જાણ્યા છે. અને બીજા ઘણા બધા જાણવા છતાં આ એક સિદ્ધાંત ન જાણ્યો તો તેનું સઘળું જાણવું કોઈ કામનું નથી. યશોવિજયજીનાં શબ્દોમાં—

(અનુષ્ટુપ)

જ્ઞાતે હયાત્મનિ નો મૂયો, જ્ઞાતવ્યભવશિષ્યતે ।

અજ્ઞાતે પુનરેતરિમ્ન, જ્ઞાનમન્યાન્નિર્થકમ્ ॥

ભાવાર્થ : જેણે પોતાનો શુદ્ધાત્માને જાણ્યો અને અનુભવ્યો (એટલે કે ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કર્યો) તો પછી તેણે બીજું કંઈ જાણવા યોગ્ય બાકી રાખ્યું નથી. અને જેણે પોતાનાં શુદ્ધાત્માને જાણ્યો કે અનુભવ્યો નથી તો તેણે બીજું જે કંઈ જાણ્યું છે તે નિર્થક છે.

(યશોવિજયજી કૃત અધ્યાત્મસારમાંથી)

ટિપ્પણ

(અઘરા તથા અપરિચિત શબ્દોના અર્થ)

૧. શિરમોર : માથાના મુકુટ સમાન સર્વોચ્ચ અને શોભાસ્પદ ૨. અપૌરુષેય : સામાન્ય મનુષ્યકૃત નહિ એવા જૈન સિદ્ધાંત વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત હોવાથી અપૌરુષેય કહેવાય છે. ૩. અકાટ્ય : કટાય કે કપાય નહિ તેવું, દૃઢ, મજબૂત. ૪. અતિનિપ્તુષ : એકદમ જ્ઞેતરા વિનાની હોય તેવી, કસદાર, સત્ત્વશીલ. ૫. નિર્બાધ : બાધા, હરકત કે વિઘ્ન વિનાની ૬. પ્રશસ્ત : ખુલ્લો, મોકળો ૭. સંશય : શંકા ૮. વિપરીતતા : વિપરીતતા ૯. અનદ્યવસાય : અનિર્ણય ૧૦. અવિનાભાવી : એકબીજા વિના ન હોય તેવું, પરસ્પર સંબંધિત ૧૧. નિદિધ્યાસન : નિરંતર ચિંતવન

સંદર્ભ ગ્રંથો

પ્રાસ્તાવિક :: ૧. યોગસાર : દોહરો : ૮, ૧૯ થી ૨૪; • ૨. ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃતનું આમુખ.
તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો એટલે શું ? :: ૧. જૈ. સિ. કોશ : ભાગ-૨ : પાનુ ૩૫૨ : તત્ત્વની પ્રસ્તાવના; પાનુ ૩૫૩ : તત્ત્વનો અર્થ;
• ૨. સર્વાર્થસિદ્ધિ : ૨/૧/૧૫૦/૧૧; ૧/૨/૮/૩; • ૩. તત્ત્વાર્થરાજવાર્તિક : ૨/૧/૭/૧૦૦/૨૫; ૧/૨/૧/૧૯/૯; ૧/૨/૫/૧૯;
• ૪. સમાધિશતક : ગાથા ૩૫ની ટીકા; • ૫. ભગવતી આરાધના : ગાથા ૫૬ની ટીકા; • ૬. સ્યાદ્વાદમંજરી : ૨૫/૨૯૬/૧૫.
તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવાની આવશ્યકતા :: ૧. સમયસાર : આત્મખ્યાતિ : શ્લોક : ૨૩.
“હું પરમાત્મા છું” એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત :: ૧. ન્યાયદર્શન સૂત્ર ૧/૧/૩૦; • ૨. જૈ.સિ.કોશ:ભાગ-૪ સિદ્ધાંત પાનુ ૪૨૭;
૧. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા :: ૧. પ્રવચનસાર : ગાથા ૧૦, ૧૬, ૯૮, ૧૦૫, ૧૯૨ અને તેની ટીકા; • ૨. ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત નં. ૩૩, ૨૮૧; • ૩. બહેનશ્રીના વચનામૃત નં. ૨૫૧, ૪૧૧; ૪. જયધવલા : પુસ્તક ૭, પેરા ૨૪૪, પાનુ ૧૧૭.
૨. સ્વભાવની સંપૂર્ણતા :: ૧. પંચાસ્તિકાય સંગ્રહ : ગાથા ૭૮ની ટીકા • ૨. પ્રવચનસાર : ગાથા ૯૬, ૯૮, ૧૯૨, ૨૩૫ અને તેની ટીકા; • ૩. સમયસાર : ગાથા ૧૮૬ અને તેની ટીકા; • ૪. બહેનશ્રીના વચનામૃત : નં. ૨૫૧, ૨૮૧, ૩૮૪, ૪૧૪; • ૫. ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત : નં. ૬, ૧૭; • ૬. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર : આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧૩૫.
૩. ભેદ જ્ઞાન એ જ સમ્યજ્ઞાન :: ૧. સમયસાર : આત્મખ્યાતિ : શ્લોક ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧, ૨૦૦, ૩૧૪; • ૨. નિયમસાર : ગાથા ૫૧ની ટીકા; • ૩. મોક્ષપાહુડ : ગાથા ૪૧; • ૪. બહેનશ્રીના વચનામૃત : નં. ૫૮, ૫૯, ૧૯૭, ૨૮૫, ૩૮૯, ૪૦૪, ૪૨૯; • ૫. ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત : નં. ૫૬.
૪. વીતરાગતા એ જ ધર્મ :: ૧. પ્રવચનસાર : ગાથા ૬, ૭ અને તેની ટીકા; • ૨. ભાવપાહુડ : ગાથા ૮૩; • ૩. સર્વાર્થસિદ્ધિ : ૯/ ૧૮/ ૪૩૬/ ૪; • ૪. જૈ.સિ.કોશ: ભાગ ૨: ચારિત્ર ૨/૧, ૨ પાનુ ૨૮૫, ૨૮૬; • ૫. ગુરુ દેવશ્રીના વચનામૃત નં. ૯૧; ૬. યોગસાર દોહરો ૪૮.
૫. ધર્મનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન :: ૧. દર્શન પાહુડ : ગાથા ૨ થી ૧૩; • ૨. મોક્ષપાહુડ : ગાથા ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૬; • ૩. રત્નકરંડશ્રાવકાચાર : ગાથા ૩૪; • ૪. છ ઢાળા : ઢાળ ૩, ગાથા ૧૬નો ઉત્તરાર્ધ.
૬. મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ :: ૧. તત્ત્વાર્થસૂત્ર : અધ્યાય ૧, સૂત્ર ૧ અને તેની ટીકા; • ૨. બહેનશ્રીના વચનામૃત : નં. ૧૪૪, ૩૮૬; • ૩. શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક ૫૩૭નો છેલ્લો ફક્કરો પાનુ ૪૩૬; • ૪. આત્મસિદ્ધિ ગાથા ૧.
૭. પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ :: ૧. પ્રવચનસાર : ગાથા ૧૦, ૧૬, ૧૮૪ અને તેની ટીકા; • ૨. સમયસાર : ગાથા ૭૫, ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૬, ૧૦૨, ૧૦૫ ૩૧૧ અને તેની ટીકા; • ૩. સમયસાર : આત્મખ્યાતિ શ્લોક ૪૯, ૫૧, ૨૦૦, ૨૧૧; • ૪. ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત : નં. ૩૩.
૮. નિમિત્તની નિરપેક્ષતા :: ૧. શ્લોકવાર્તિક : ૧/૨/૧૧/૨૮/૧૩; • ૨. પ્રવચનસાર : ગાથા ૯૫ની ટીકા; • ૩. પંચાધ્યાયી : ઉત્તરાર્ધ : ગાથા ૩૫૧; • ૪. સમાધિતંત્ર : ગાથા ૯૯ની ટીકા; • ૫. ઈષ્ટોપદેશ : ગાથા ૨નો વિશેષ; • ૬. જૈન સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા : પ્રશ્ન ૨૯૩, ૨૯૬; • ૭. સમયસાર : ગાથા ૮૬ની ટીકા; • ૮. બનારસીદાસકૃત ઉપાદાન નિમિત્ત દોહરા.
૯. દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ :: ૧. પ્રવચનસાર : ગાથા ૯૩ની ટીકા; • ૨. નિયમસાર : ગાથા ૪૭, ૧૧૦ અને તેની ટીકા; • ૩. આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧૧૭, ૧૩૫; • ૪. બહેનશ્રીના વચનામૃત નં. ૨૦૧, ૨૩૦, ૩૧૫, ૩૪૪, ૩૫૩, ૩૭૬, ૩૮૯, ૩૯૩, ૩૯૭, ૩૯૮, ૩૯૯, ૪૦૦; • ૫. યોગસાર : દોહરો ૨૦, ૪૦, ૫૭.
૧૦. પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા :: ૧. સમયસરનાટક : સર્વ વિશુદ્ધિ દ્વાર - દોહરો ૪૨; • ૨. મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક : અધ્યાય ૩, પાનુ ૫૫; અધિકાર ૭, મોક્ષમાર્ગમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા : પાનુ ૩૧૧; • ૩. ગોમ્મટસાર કર્મકાંડ : ગાથા ૭૯ થી ૮૮૩; • ૪. ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત : નં. ૫૩; • ૫. બહેનશ્રીના વચનામૃત : નં. ૭, ૩૪૩; • ૬. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર : આંક ૯૫૭, ઉપદેશ છાયા ૬, પાનુ ૭૨૪; • ૭. સૂત્રપાહુડ : ગાથા ૧૬; ૮. ભાવપાહુડ : ગાથા ૮૬.
ઉપસંહાર :: યશોવિજયજીકૃત અધ્યાત્મસાર

हेतुलक्षी प्रश्नो

યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી બાબુનાં ચોરસમાં દર્શાવો.

૧. પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવાનું પહેલું પગથિયું ૧.
શું છે ?
A. પોતાને પરમાત્મપણો જાણવો
B. પોતાને પરમાત્માની ભક્તિમાં લીન કરવો.
C. પોતાના પરમાત્મસ્વભાવનું ધ્યાન ઘસવું.
D. પોતાની પરમાત્મદશાનો સ્વીકાર કરવો
૨. જૈન દર્શનનો મુખ્ય અને મહાન સિદ્ધાંત ૨.
કયો છે કે જેમાં બીજા બધાં સિદ્ધાંતો સમાય જાય છે?
A. હું પરમાત્મા છું B. હું સ્વતંત્ર છું
C. હું પશ્ચિમી છું D. હું સાચક છું.
૩. ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત કયા પ્રકારનો નથી? ૩.
A. સર્વગ્રાહી B. સર્વમાન્ય
C. વ્યાપક D. અધિકરણ
૪. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાનું કારણ શું નથી? ૪.
A. દ્રવ્યનું અનેકાંતસ્વરૂપ
B. દ્રવ્યનું અકારણપારિણામિકપણું
C. દ્રવ્યની પ્રગટ અવસ્થા
D. દ્રવ્યનાં છ કારકોની સ્વાધીનતા
૫. વર્તમાનકાળે દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાની ૫.
જો સ્થોસ્થી ઘોષણા કરનાર કોણ છે?
A. પંડિત ટોડરમલજી B. શ્રીમદ્ સજયંદ્ર
C. બહેનશ્રી ચંપાબેન
D. પૂજ્યશ્રી કાનજીસ્વામી
૬. જો બધા જીવો પોતાના સ્વભાવથી સંપૂર્ણ ૬.
ન હોય તો શું થાય ?
A. સ્વભાવ અને પર્યાયની એકરૂપતા થાય
B. દરેક જીવ પર્યાયથી સંપૂર્ણ હોય
C. દરેક જીવ પોતાના સ્વભાવને સંપૂર્ણ કરવા પ્રયત્ન કરે
D. દરેક જીવ જુદી જુદી જાતિના થાય
૭. ભેદરાનમાં કોનાથી ભિન્ન પોતાના ૭.
પરમાત્મસ્વભાવને ઓળખવાનો હોય છે ?
A. સત્તા-સંપત્તિ-સન્માન
B. મન-વચન-કાયા

- C. દ્રવ્યકર્મ-નોકર્મ-ભાવકર્મ.
D. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય
૮. ધર્મમાં કોનો સમાવેશ નથી ? ૮.
A. મોહકોભર્ષિહૈત પરિણામ B. દયા-દાનાદિના શુભભાવ
C. સ્વાશ્રિત પરિણામ
D. વીતસગતા
૯. ધર્મ માટે શેનો ત્યાગ જરૂરી છે? ૯.
A. સગ-દ્વેષ B. સત્તા-સંપત્તિ
C. કર્મ-નોકર્મ D. ઘસ-બાર
૧૦. ધર્મનું મૂળ શું છે ? ૧૦.
A. સમ્યગ્દર્શન B. સમ્યગ્જ્ઞાન
C. સમ્યક્ચારિત્ર D. સદાચાર
૧૧. ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં સુખદાયક શું છે? ૧૧.
A. સમ્યગ્દર્શન B. ભોગોપભોગ
C. પદ્મપકાર D. પસ્ટ્યા
૧૨. જૈન દર્શન અનુસાર મોક્ષનો માર્ગ એ કયા ૧૨.
પ્રકારનો માર્ગ છે ?
A. સમજણનો માર્ગ B. ભક્તિનો માર્ગ
C. ક્રિયાનો માર્ગ D. અનેકાંતનો માર્ગ
૧૩. જીવના દુઃખોનું મૂળ કારણ શું છે ? ૧૩.
A. પાપનો ઉદય B. અણસમજણ
C. ગણેબાઈ D. આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ
૧૪. નિશ્ચયથી કર્તા-કર્મપણું કયાં હોતું નથી? ૧૪.
A. વ્યાપક-વ્યાપ્યપણું B. પરિણામી-પરિણામપણું
C. અનુકૂળ-અનુરૂપપણું D. તત્સ્વરૂપપણું
૧૫. નિશ્ચયથી એક દ્રવ્યને અને બીજા ૧૫.
દ્રવ્ય વચ્ચે કયા પ્રકારનો સંબંધ હોય છે?
A. કર્તા-કર્મ B. કારણ-કાર્ય
C. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક
D. કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ નથી.
૧૬. નિમિત્ત એ કયા પ્રકારનું કારણ છે? ૧૬.
A. નિશ્ચયકારણ B. ઉપાદાનકારણ
C. નિયામકકારણ D. સહકારીકારણ
૧૭. આપણા આત્માની દૃષ્ટિ કયા બે પ્રકારે ૧૭.
સંભવે છે?
A. સહભાવીગુણો કે ક્રમભાવી પર્યાયો

- B. ત્રિકાળી દ્રવ્ય કે પ્રમાણના વિષયભૂત દ્રવ્ય
C. દ્રવ્ય કે પર્યાય D. સ્વ કે પર
૧૮. દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રગટવાથી બધાં જીવો કેવા ૧૮.
- ભાસે છે ?
- A. સમ્યગ્દૃષ્ટિ
B. સિદ્ધસમાન
C. સગીદ્રેષી
D. જીવ જે અવસ્થામાં હોય તે રીતે બહુબર ભાસે છે.

૧૯. પાંચેય સમવાય કયા સ્વરૂપે હોય છે ? ૧૯.
- A. પર્યાયરૂપ B. ગુણરૂપ
C. દ્રવ્યરૂપ D. કારકરૂપ
૨૦. પોતાનો પુરુષાર્થ કેવો હોય છે ? ૨૦.
- A. સ્વાધીન અને સફળ
B. પરધીન અને નિષ્ફળ
C. નબળો અને મર્યાદિત
D. અધૂરો અને અવળો

સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો

નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ એક કે બે વાક્યોમાં આપો.

૧. પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવાનો એકમાત્ર ઉપાય શો છે ?
૨. જૈન દર્શનનાં બધાં સિદ્ધાંતોનો શિસ્તોર સિદ્ધાંત કયો છે ?
૩. તત્ત્વ કોને કહે છે ?
૪. તત્ત્વજ્ઞાન કોને કહે છે ?
૫. તત્ત્વજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત એટલે શું ?
૬. અધિકરણ સિદ્ધાંત કોને કહે છે ?
૭. અધિકરણ સિદ્ધાંતને બીજા કયા નામે ઓળખવામાં આવે છે ?
૮. સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત કોને કહે છે ?
૯. 'હું પરમાત્મા છું' એ કયા પ્રકારનો સિદ્ધાંત છે ?
૧૦. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત શું છે ?
૧૧. સ્વભાવની સંપૂર્ણતા એટલે શું ?
૧૨. સ્વભાવની સંપૂર્ણતાનો સ્વીકાર કરી તે સ્વભાવનો આશ્રય કરવાથી શું થાય ?
૧૩. પોતાના સ્વભાવની સંપૂર્ણતાને સમજવા માટે નિમિત્તકારણ કોણ હોય છે ?
૧૪. ભેદજ્ઞાન કોને કહે છે ?
૧૫. સમ્યગ્જ્ઞાન કોને કહે છે ?
૧૬. દ્રવ્યકર્મ કોને કહે છે ?
૧૭. નોકર્મ કોને કહે છે ?
૧૮. ભાવકર્મ કોને કહે છે ?
૧૯. જ્ઞાન સંબંધી દેષો કયા કયા છે ?
૨૦. વીતસ્રગતા કોને કહે છે ?
૨૧. ધર્મ કોને કહે છે ?
૨૨. શા માટે વીતસ્રગતા એ જ ધર્મ છે ?
૨૩. સમ્યગ્દર્શન કોને કહે છે ?
૨૪. ધર્મનું મૂળ : સમ્યગ્દર્શન કઈ રીતે છે ?
૨૫. મોક્ષનો માર્ગ કોને કહે છે ?

૨૬. મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ કઈ રીતે છે ?
૨૭. પર્યાયરૂપનું અર્થત્વ એટલે શું ?
૨૮. નિમિત્ત કોને કહે છે ?
૨૯. દ્રવ્યદૃષ્ટિ એટલે શું ?
૩૦. દ્રવ્યદૃષ્ટિમાં દૃષ્ટિ એટલે શું ?
૩૧. દૃષ્ટિનો વિષય કેટલા પ્રકારે હોય છે ?
૩૨. પાંચ સમવાય એટલે શું ? તેના નામ આપો ?
૩૩. પાંચ સમવાયમાં કોની મુખ્યતા હોય છે ? શા માટે ?
૩૪. પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થ શું છે ?
૩૫. સમર્થકારણ કોને માનવામાં આવે છે ?
૩૬. સવળો પુરુષાર્થ એટલે શું ?
૩૭. પ્રથમ ભૂમિકાને યોગ્ય પુરુષાર્થ શું છે ?

નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તૃત જવાબ આપો.

૧. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંત વિષેની સમજૂતી આપો
૨. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતનું હૃદયગતપણું એટલે શું ?
૩. અનાદિના મોહને ટાળવો શા માટે જરૂરી છે ? મોહને ટાળવા માટે શું કરવું જોઈએ ?
૪. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવાની આવશ્યકતા સમજાવો.
૫. શા માટે 'હું પરમાત્મા છું' એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત છે ? તેમાં સમાવેશ પામતા મહત્ત્વના સિદ્ધાંતો જણાવો.
૬. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત સમજાવો.
૭. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાનો સિદ્ધાંત કઈ રીતે સમાવેશ પામે છે ?
૮. સ્વભાવની સંપૂર્ણતાનો સિદ્ધાંત સમજાવો
૯. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં સ્વભાવની સંપૂર્ણતાનો સિદ્ધાંત કઈ રીતે સમાવેશ પામે છે ?
૧૦. "ભેદજ્ઞાન એજ સમ્યગ્જ્ઞાન" સિદ્ધાંત સમજાવો.
૧૧. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતમાં ભેદજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત કઈ રીતે સમાવેશ પામે છે ?

૧૨. શા માટે ભેદજ્ઞાન અત્યંત ભાવવા યોગ્ય છે ?
૧૩. “વીતસ્રગતા એ જ ધર્મ” સિદ્ધાંતની સમજૂતી આપો.
૧૪. “હું પરમાત્મા છું” સિદ્ધાંતમાં ‘વીતસ્રગતા એ જ ધર્મ’ સિદ્ધાંતનો સમાવેશ કર્યો છે ?
૧૫. ‘ધર્મનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન’ એ સિદ્ધાંત સમજાવો.
૧૬. ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતમાં ‘ધર્મનું મૂળ સમ્યગ્દર્શન સિદ્ધાંત’ કર્યો છે તે સમાવેશ પામે છે ?
૧૭. “મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ” સિદ્ધાંતની સમજૂતી આપો.
૧૮. ‘હું પરમાત્મા છું’ એ સિદ્ધાંતમાં ‘મોક્ષનો માર્ગ એ સમજણનો માર્ગ’ સિદ્ધાંત કર્યો છે તે સમાવેશ થઈ જાય છે ?
૧૯. “પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ” એ સિદ્ધાંત સમજાવો.
૨૦. કર્તા-કર્મની પરિભાષા આપો
૨૧. આત્મહિતનું પ્રયોજન શું છે ? અને તે કર્યો છે તે પારપદે ?
૨૨. ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતમાં ‘પરપદાર્થનું અકર્તૃત્વ’નો સિદ્ધાંત કર્યો છે તે આવી જાય છે ?
૨૩. ‘નિમિત્તની નિરપેક્ષતા’નો સિદ્ધાંત સમજાવો.

૨૪. ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતમાં ‘નિમિત્તની નિરપેક્ષતા’નો સિદ્ધાંત કર્યો છે તે સમાઈ જાય છે.
૨૫. “દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ” તે સિદ્ધાંત સમજાવો
૨૬. શા માટે પર્યાયદૃષ્ટિ તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે ?
૨૭. શા માટે દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે ?
૨૮. “હું પરમાત્મા છું” સિદ્ધાંતમાં ‘દ્રવ્યદૃષ્ટિ એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ’નો સિદ્ધાંત કર્યો છે તે સમાય છે ?
૨૯. શા માટે દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રગટવાથી સગદ્દેખનું કોઈ કારણ બનતું નથી ?
૩૦. પાંચ સમવાયમાં સ્વભાવ શું છે ?
૩૧. શા માટે પાંચ સમવાયમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા છે ?
૩૨. પુરુષાર્થ અને બાકીના કારણો વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવો ?
૩૩. પુરુષાર્થની સ્વાધીનતા અને સફળતા સમજાવો ?
૩૪. ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતાનો સિદ્ધાંત કર્યો છે તે સમાવેશ પામે છે ?
૩૫. આત્મહિતનાં પારમાર્થિક સિદ્ધાંત સમજાવવા માટે આપણને ઉપલબ્ધ પાંચ સમવાય કર્યો છે તે છે ?
૩૬. શું જાણવું સાર્થક છે અને શું જાણવું નિર્થક છે ? કર્યો છે તે ?

ગુરુદેવશ્રી અને સોનગઢનાં પ્રતિકસામો એક આદર્શ સૂચક આગવો સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત

બધા સિદ્ધાંતોનો શિરમોર હોય તો તે ‘હું પરમાત્મા છું’ એ સિદ્ધાંત છે. આ એક જ સિદ્ધાંતમાં બીજા બધા સિદ્ધાંતો સમાય જાય છે. તેથી આ એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત છે. આ સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંત સમજ્યા વિના પરમાત્મદશા પ્રગટ કરવાના પારમાર્થિક પંથમાં એક ઝાલુંચ આગળ વધી શકાતું નથી. ‘હું પરમાત્મા છું’નાં ગુરુદેવશ્રીના ગગનભેદી નારાથી સોનગઢની શસ્ત્રાત ધાય છે. ‘હું પરમાત્મા છું’ સંબંધી ગુરુદેવશ્રીનાં આ પક્કારો ‘ગુરુદેવશ્રીનાં વચનામૃત’ પુસ્તકનાં આમુખ તરીકે સ્થાન પામેલ છે. ગુરુદેવશ્રીની અનુપસ્થિતિમાં ગુરુદેવશ્રીનાં સઘળાં ઉપદેશનાં સારભૂત સિદ્ધાંત તરીકે ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેન દ્વારા પસંદ કરાયેલ છે. ગુરુદેવશ્રી અને સોનગઢનાં પ્રતિકસામો એક આદર્શસૂચક આગવો સિદ્ધાંત તરીકે તે આજેઓળખાય છે.

(પ્રકરણ-૧ : ‘હું પરમાત્મા છું’ એક સર્વગ્રાહી સિદ્ધાંતની પ્રસ્તાવનામાંથી)

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.